

PRILOG POZNAVANJU ZBIVANJA NA PODRUČJU OPĆINA VIRJE I ŠEMOVCI U VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA (1941. – 1945.)

A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE EVENTS IN THE AREA OF THE MUNICIPALITIES OF VIRJE AND ŠEMOVCI DURING THE SECOND WORLD WAR

Hrvoje PETRIĆ

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
hpetric@ffzg.hr

Received / Primljeno: 11. 12. 2022.

Accepted / Prihvaćeno: 12. 5. 2023.

Review / Pregledni rad

UDK / UDC: 94(497.525.1Virje)“1941/1945”

94(497.525.1Šemovci)“1941/1945”

355.48(497.525Podravina)“1941/1945”

SAŽETAK

Nakon kaotičnog povlačenja vojske Kraljevine Jugoslavije, njemačke postrojbe ušle su u Virje 9. travnja 1941. godine. Ondje je djelovala mala skupina ustaša koja je dobila naoružanje i u idućim danima počela organizirati vlasti Nezavisne države Hrvatske (NDH) te širiti utjecaj terorom, postavši tako od marginalne dominantna snaga. Ustaše su organizirale uhićenje Židova i Roma koji su ubrzo stradali, a obitelji srpske nacionalnosti bile su primorane napustiti Virje. Ustaše su vršile pritisak i na hrvatsko stanovništvo koje se nije slagalo s njihovim nasilnim metodama, što je članovima i simpatizerima dotad marginalne Komunističke partije olakšalo organizaciju otpora putem partizanskih postrojbi, koje su na području današnje općine Virje početkom 1942. imale prvi manji oružani okršaj s predstavnicima režima NDH. Tijekom cijelog rat dio stanovništva bio je novačen u regularne postrojbe domobrana pa su mladići bili raspoređivani u domobranske postrojbe udaljene od Virja. Iako nekada iznimno jak, HSS se raslojio – najveći dio njegova članstva i simpatizera se pasivizirao, pojedinci su se približili ustaškom režimu, a dio pristaša se pred kraj rata priključio narodnoj miliciji (Bijeloj gardi) u Virju, odnosno pristupio antifašističkom pokretu ulaskom u partizanske postrojbe ili civilne organe tzv. narodne vlasti koji su u Virju počeli djelovati početkom proljeća 1943. godine. Kako bi pridobile lokalno stanovništvo, vlasti NDH podržale su inicijativu da se iz dijela općine Virje izdvoji prostor Virovskih Konaka gdje je 1943. formirana općina Novo Virje. Kada su partizani ojačali, poduzimali su više aktivnosti u bilogorskim selima i nekoliko su puta napadali željezničku prugu ili poduzimali razne aktivnosti u Virju. Početkom studenoga 1943. Virje i Šemovci s okolicom postaju dio velikog partizanskog teritorija. Iako je taj teritorij bitno smanjen u veljači 1944., partizani su nastavili kontrolirati područje Virja i okolice do svibnja 1944., kada je vraćena vlast NDH. Partizani su iznova zauzeli Virje početkom listopada 1944. i zadržali se do drugog tjedna prosinca te godine kada su Virje i okolicu okupirali Kozaci, koji su sustavno terorizirali stanovništvo do kraja rat koji je na istraživanom prostoru završio 4. svibnja 1945. godine.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Virje, Šemovci

Keywords: World War II, Virje, Šemovci

U članku nije ambicija objasniti složene procese u vrijeme Drugoga svjetskog rata na području općina Virje i Šemovci, nego predstavlja samo prilog pokušaju osnovne rekonstrukcije zbivanja od 9. travnja 1941. do 4. svibnja 1945., što može biti koristan preduvjet za buduća istraživanja ratnog razdoblja u Podravini. Dobiveni rezultati baziraju se na obavijestima iz novina, objavljenim izvorima, neobjavljenim izvorima iz Zavičajnog muzeja Virja, ali i dosadašnjoj publicistici¹ i historiografiji².

Napad postrojbi Trećeg Reicha i njegovih saveznika na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. značio je dolazak Drugoga svjetskog rata i na područje općina Virje i Šemovci. Političke podjele, koje su bile jasno izražene između dvaju svjetskih ratova, početkom ratnih zbivanja na ovom području doživjet će tragičan ishod. Posljedice toga osjećale su se desetljećima nakon završetka Drugoga svjetskog rata, a u nekim segmentima protežu se do današnjice. Treba naglasiti da je ovaj tekst samo pokušaju rekonstrukcije događaja iz Drugoga svjetskog rata, bez pretenzije da se u njemu daje zaokružena i potpuna slika. Ograničenost proizlazi iz fragmentarne sačuvanosti ili dostupnosti povijesnih izvora i nemogućnosti intervjuiranja aktivnih sudionika glavnih zbivanja u razdoblju od 1941. do 1945. godine.

DRUGI SVJETSKI RAT ZAHVAĆA OPĆINE VIRJE I ŠEMOVCI 1941. GODINE

U vrijeme raspada Jugoslavije zbivanja u Virju organizirala je Hrvatska seljačka zaštita (HSZ).³ Iako se mobilizaciji u vojne postrojbe odazvalo malo ljudi, u jutarnjim satima 8. travnja 1941. spriječeno je rušenje mosta na potoku Zdelji u središtu Virja. Hrvatska seljačka zaštita zaustavila je u Virju oveću formaciju jugoslavenske vojske.⁴ Pred kraj rata kroz Virje je prošlo oko 20.000 vojnika raznih rodova, a grupacija od 30 pripadnika HSZ-a razoružala je 1500 jugoslavenskih vojnika iz topništva i pješništva postavivši im zasjedu i uz paljbu nekoliko metaka iz puškomitraljeza. Prema jednom mišljenju, časnici su prihvatili ponudenu mogućnost predaje pa je uz puške zaplijenjeno šest puškomitraljeza i osam topova poljskog topništva. Vojska je pritom raspuštena, a tri časnika su zatvorena u prostorije općine Virje.⁵ Prema drugoj verziji, HSZ je pod vodstvom Josipa Slamića, kasnijeg ustaškog tabornika i općinskog načelnika, razoružao postrojbu od 200 jugoslavenskih vojnika kada su se granice povlačili kroz Virje. HSZ je vojnike koji se nisu razbjegli otpremio u Đurđevac gdje su nakon dan-dva predani Nijemcima u zarobljeništvo.⁶ Časnike su odveli u Šobakovu gostionicu i razoružali vojsku, oduzevši 68 topova, 20 kareta topovskog streljiva, 200 ručnih bombi i 200 pušaka. Oružje je odneseno u općinsku zgradu, a streljivo u školski podrum. Poslije su razoružavani i drugi ostaci jugoslavenske vojske koji su prolazili kroz Virje pa se u jednom trenutku u virjevskoj školi nalazilo 15 časnika. Čulo se da grupa jugoslavenske vojske koja se povlačila iz smjera Koprivnice sprema napad na Virje pa je odmah organizirana grupa od 50-ak Virovaca koji su naoružani krenuli u Novigradsku ulicu te došli do raspela uz cestu prema Novigradu. Kada je došao kamion jugoslavenske vojske, vojnici su počeli pucati po Virovcima i tada su poginuli Petar Ciganović i Đuro Nožar. Virovci su odgovorili paljbom i dovukli tri topa u središte mjesta te ispalili nekoliko topovskih hitaca, a paljbom je upravljao Matija Napan. Nakon topovske paljbe jugoslavenski vojnici prestali su pucati i povukli su se u smjeru Novigrada. Poslije razoružanja jugoslavenske vojske, u Virju je ostala skupina ljudi iz raznih dijelova države koji se nisu mogli vratiti kućama. Njihovu prehranu organizirao je Stjepan Plemenčić, a Virovci su rado pomagali.

¹ S. Velagić, *Kronologija događaja na području općine Đurđevac*, Đurđevac 1972.; M. Matišin, *Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi*, Virje na razmeđu stoljeća, 2, Virje 1984., 33 - 46, i drugi prilozi na koje se pozivam u daljnjem tekstu.

² U prvom redu je to knjiga Vladimira Šadeka, *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.)*, Koprivnica 2017., u kojoj je on iscrpno obradio koprivničku i đurđevečku Podravinu u ratno i poratno vrijeme, a minimalni broj podataka može se pronaći i u člancima Zdravka Dizdara na koje ću se pozivati kasnije u tekstu.

³ U Virju je prije rata Hrvatska seljačka zaštita imala 100 pripadnika pod zapovjedništvom Marka Marčinka. V. Šadek, *Političke stranke u Podravini 1918. – 1941.*, 187.

⁴ M. Matišin, *Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi*, Virje na razmeđu stoljeća, 34.

⁵ V. Šadek, *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.)*, 64.

⁶ Zavičajni muzej Virje, *Materijali iz Narodnooslobodilačkog rata mjesta Virje (1941. – 1945.)*, (dalje: ZMV, MNRMV), Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974.

Prema poslijeratnim svjedočanstvima, njemačka vojska pojavila se u Virju 9. travnja 1941., između 6 i 7 sati, ali čini se da je to ipak bilo dan poslije, kako to piše u lokalnim novinama.⁷ Imali su pet bornih kola i nekoliko kamiona punih vojnika.⁸ Postoji mišljenje da je skupina pripadnika HSZ-a, na čelu s predsjednikom kotarske organizacije HSS-a Petrom Mađerićem, dočekala njemačku vojsku u Virju dan poslije, odnosno 10. travnja, kada su joj predani zarobljeni časnici jugoslavenske vojske.⁹ »U času okupacije bilo je, koliko nam je poznato, svega dvoje - troje ustaša s nekoliko simpatizera.«¹⁰

Na Veliku srijedu (9. travnja) »oko sedam sati ujutro razdijeljeno je ustašama oružje. Spriječeno je miniranje mosta. Straža je pobjegla prema Novigradu. Ekrazit je pobacan u Zdelju. Oko podne zarobljen je kapetan Martinović. Malo kasnije dolaze ulicom Gaj dvije baterije protutankovskog topništva. Četica od 11 ustaša zaustavlja ih. Sa svih strana pridolaze ovamo i potpuno neoboružani domaći ljudi, i djeca i žene... Zarobili smo 10 topova, 20 kareta municije za topove, tri mitraljeza, 5 kola druge municije, 200 ručnih bombi i oduzeli pučke četi od preko 180 ljudi, u kojoj je bilo više od trećine kadrova i Srba. Poslije su razoružani još i neki pojedinci i male skupine vojnika pograničara. Svega 15 oficira.« Na Veliki četvrtak (10. travnja) u Virju je organiziran svečani doček poginulima Nožaru i Ciganoviću, a zadušnici održanoj 21. travnja prisustvovalo je »mnogo naroda i domaća društva, među kojima se svojim uniformama isticali osobito naši vrijedni vatrogasci.«¹¹ Ovaj se izvještaj malo razlikuje od prije iznesenog svjedočanstva.

Postrojba jugoslavenskog topništva nalazila se u Hampovici i navodno je brojala oko 500 vojnika. Nakon izbijanja rata časnici su napustili vojnike i otišli prema Bjelovaru. Vojska je potom počela bježati pa je 15 pripadnika HSZ-a iz Hampovice razoružalo preostalih tridesetak vojnika i preuzelo 23 topa, no kasnije su prema odredbi njemačke vojske seljaci topove konjima prebacili u Bjelovar.¹²

Nakon što su 9. travnja njemački borbeni zrakoplovi nadlijetali podravska sela, slijedio je dolazak Nijemaca u Virje 10. travnja 1941. godine. »Kod mosta u Šebaštijanskoj ulici zaustavio se jedan njemački tenk, sprijeda i straga praćen s nekoliko motornih vozila. Oko njega se odmah počeo kupiti narod. Našlo se inteligencije vješte njemačkom jeziku (apotekar Stjepan Taboršak, veterinar Ivo Kovač, onda gostioničar Marko Šobak, Stj. Kucel, Stje. Štajdl i dr.) koji su Nijemcima dali sva potrebna razjašnjenja. Pridolazili su i pojedini ustaše oboružani puškama. Neki njemački podčasnik počeo ljudima oduzimati te puške. Kad mu se reklo da su se ti ljudi jučer borili sa srpskom soldateskom i zaplijenili topove, odmah je svima vratio puške. Neke su žene donijele mlijeko, a jedan veseljak je donio i flašu vina i nudio Nijemce... Onda nije prošao dan a da kroz Virje ne bi prolazile veće ili manje kolone ili pojedini njemački vojnici na svakovrsnim motornim vozilima. Naši ljudi, a osobito mladež bila je neumorna u klicanju i pozdravljanju. Na bijelu se nedjelju prema pradavnom običaju plesalo u Virju na ulici kolo. Nadođe auto s tri Nijemca. Okružile ih djevojke i pozvale u kolo. Dva se odmah odazvala, a treći malo kasnije.«¹³ Iz svakodnevnog života spomenimo i podatak da je općina Šemovci 28. travnja 1941. Stjepanu Vargi iz Virja dopustila da može nesmetano iz Virja ići u Bjelovar u posjet svojem sinu biciklom marke Viktorija.¹⁴

Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u Virju je tabornik postao Mato Sabolić, a taborni pobočnik Franjo Mrazek. U Šemovci je tabornik bio zidar N. Vlahović.¹⁵ Nova vlast predvođena ustašama vrlo je brzo organizirala uhićenja Židova. Dva Židova iz Virja bila su prisiljena dati

⁷ Podravac, br. 7, 4. svibnja 1941., 3.

⁸ Tada je ranjen i Petar Lukić. ZMV, MNRMV, Neki podaci za historijat narodnooslobodilačke borbe mjesta Virja 1941. – 1945.; M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 34 - 35.

⁹ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 64.

¹⁰ Jedan od tih ustaša bio je Marko Peršinović koji je prije rata, navodno, prebacivao »preko Virja Pavelića na Janka Pustuk«. ZMV, MNRMV, Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974.

¹¹ Virje u borbi za slobodnu Hrvatsku, Podravac, br. 6, 26. travnja 1941., 3 - 4.

¹² V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 64.

¹³ Podravac, br. 7, 4. svibnja 1941., 3.

¹⁴ ZMV, Propusnica za Stjepana Vargu.

¹⁵ Podravac, br. 12, 8. lipnja 1941., 2.

novac za potrebe ustaša. Otto Virjanić iz Virja dao je 25.000 kuna, a Eduard Weiss 500 kuna.¹⁶ Stradali su i virovski Romi. Na lokaciji Trnje uhićeno je 90, a na području Hatačanova 100 Roma.¹⁷ Romi otpremljeni s virovskog područja više se nisu vratili.¹⁸ Srpske obitelji napustile su Virje.¹⁹ Milenko Ugrinić to je dobrovoljnu učinio sa suprugom Ankom.²⁰ U župi Miholjanec bilo je pet molbi za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest 1941. godine (Dušan Rajčević, Milenko Milačić, Vladimir Milačić, Marija Bela i Marija Bosović koja se vratila u rimokatoličku vjeru), u župi Virje dvije molbe iste godine (Gedeon Popović i Jelka Miškulin), a 1942. slijedile su još dvije molbe (Jelena Piskor i Helena Jovanović) i 1943. jedna (Dragica Mihajlović).²¹ U koncentracijskom logoru Jasenovac 1941. ubijen je Srbin Vaso Kačilović rođen u Virju. U koncentracijskim logorima ubijeni su i pojedini Hrvati rođeni u Virju. U Staroj Gradiški ubijeni su Matija Jurkov (r. 1906.) i Mijo Zubanović (r. 1906.), a u Jasenovcu Rudolf Kralj (r. 1896.), Rudolf Maceković (r. 1928.), Stjepan Milek (r. 1925.), Franjo Pečar (r. 1893.), Ankica Pintar (r. 1900.) i Katarina Tomić (r. 1904.).²²

Krajem svibnja 1941. iz rata se još nije vratilo 60 Virovaca, 23 Konađara i 8 Miholjančana,²³ a neki od njih su možda bili u zarobljeništvu kao starojugoslavenski vojnici. O tome u dostupnim izvorima nema dovoljno podataka. Kao prilog tome spomenimo podatak da su Virovci krajem svibnja 1941., kada su se vraćali s hodočašća u Mariju Bistricu, na kolodvoru u Koprivnici sreli sedmoricu Virovaca koji su se vraćali iz zarobljeništvu u Gornjoj Djumaji u Bugarskoj.²⁴

Kao prilog poznavanju svakodnevnog života može poslužiti podatak da je u zadnjim danima svibnja naređeno da se smije trgovati isključivo u uredovno vrijeme trgovina, koje je bilo radnim danom od 7 do 12 te od 15 do 20 sati, a nedjeljom od 8 do 10 sati. Zabranjena je vožnja dvokolicama nogostupom u Virju u smjeru kolodvora i željezničkim prostorom uz prugu ispred kolodvora. »Također isto bit će hvalevrijedno, kad će biti uređeni putevi koji će biti podesni za uporabu biciklista, jer ovi plaćaju veće pristojbe nego li pješaci. Hvale vrijedno bi bilo da se kod izdavanja boravka vlasnicima vrtljaka ne dozvoli poslovanje tik uz crkvu za vrijeme mise. I još bi bilo hvalevrijedno da se popust biciklista globe i oni koji nedjeljom tovare svinje, voze građevno drvo i crijep, kao i oni koji rade težačke poslove.«²⁵

U lipnju 1941. je Franjo Gašparac kao izaslanik zavoda za kolonizaciju NDH održao sastanak sa zainteresiranim u Virju te spomenuo kako je moguće da se siromašni presele u okolicu Osijeka ili Vukovara. Za preseljenje je dolazila u obzir svaka obitelj koja se bavila obrađivanjem zemlje, imala barem jedno dijete i vrijednosti od 8000 dinara. Nakon preseljenja svaka je obitelj mogla dobiti 8 jutara i 1000 četvornih hvati zemljišta, za što je plaćala 2300 do 3000 dinara po jutru u obrocima tijekom 30 godina.²⁶

Ustaška represija izazvala je reakciju. U virovskim vinogradima je od 10. do 12. lipnja 1941. u kleti Virovca Petra Ljubića održano savjetovanje članova Komunističke partije Hrvatske (KPH) iz đurđevačkog kotara, a čini se da je tada formirano privremeno partijsko rukovodstvo kotara.²⁷ Zanimljivo je da

¹⁶ V. Šadek, Ustaški logor Đurđevac u vrijeme logornika Đure Matoničkina, Podravina, 41, Koprivnica 2022., 127.

¹⁷ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 88 - 89.

¹⁸ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 36.

¹⁹ ZMV, MNRMV, Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974.

²⁰ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 501. 21494/41; H. Petrić, F. Škiljan, Iz povijesti Srba Koprivničko-križevačke županije – od prvih naseljavanja do današnjih dana, Zagreb 2019., 295.

²¹ H. Petrić, F. Škiljan, Iz povijesti Srba Koprivničko-križevačke županije – od prvih naseljavanja do današnjih dana, 338 - 339., 400.

²² Popis žrtava KL Jasenovac <https://www.jusp-jasenovac.hr/> pristupljeno 29. 8. 2022.

²³ Podravac, br. 10, 25. svibnja 1941., 3.

²⁴ Podravac, br. 12, 8. lipnja 1941., 4.

²⁵ Podravac, br. 11, 1. lipnja 1941., 5.

²⁶ Podravac, br. 12, 8. lipnja 1941., 3.

²⁷ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 36.

su od četiri komunističke organizacije đurđevačkog kotara čak tri (Virje, Miholjanec i Šemovci) djelovale na istraživanom području općina Virje i Šemovci.²⁸

Članovi KPH pripremali su se za pružanje otpora novoj vlasti, ali isprva taj otpor nije bio oružani. To se, primjerice, vidi iz izvještaja oružničke postaje u Virju koja je izvijestila da je 25. kolovoza 1941. seljak Martin Šešić iz Hampovice, općina Šemovci, donio dopisnicu na kojoj je pisalo: »Živio Rus, fuj Hitler i Pavelić, ne vjerujte im ljudi, jer su lopovi i izdajice – čitajte«. Dopisnica je bila dio antifašističke propagande i bačena je iz automobila koji je išao prema Đurđevcu ili Virju.²⁹ Inače je na organizaciji antifašističke borbe 1941. radio Franjo Benko koji je poginuo kao partizan 1943.³⁰ godine.

U jesen 1941. na području đurđevačkog kotara ustrojena je ustaška mladež. Iako je članstvo bilo obavezno za sve u dobi od 7. do 21. godine, mnogi su izbjegavali uključenje. Krajem studenoga 1941. javljeno je da se Ivan Ormanec (star 19 godina), Mijo Antoljak, Ivan Šoš (16 godina), Ivan Gjurišević i Ivan Levak (17 godina), svi iz Virja, odbijaju upisati u ustašku mladež pa je zatraženo da se strogo kazne i izvršeno je saslušanje.³¹

Prilikom neuspjelog napada na općinsku zgradu u Novigradu Podravskom u noći sa 27. na 28. studenoga 1941., pomoć su pružili članovi komunističke partije iz Šemovaca koji su presjekli telefonske (PTT) žice i oštetili željezničku prugu. Nakon toga su ustaše nastojale uhititi sve članove komunističke partije iz Šemovaca i Virja, ali su se oni na vrijeme povukli u tajnost (ilegalu).³²

Vlasti su bile svjesne aktivnosti svojih protivnika. Oružnička postaja u Virju je 1. prosinca 1941. javila da su pobjegli »od svojih kuća nepoznato kuda niže navedeni komunisti«: Bolto Pankarić i Petar Ljubić iz Virja te Ante Rončević iz Šemovaca. Petar Ljubić se ubrzo predao.³³ Kotarska oblast u Đurđevcu je u prosincu 1941. izvijestila da u općinama Šemovci i Virje ima osoba sklonih komunističkim idejama.³⁴

U međuvremenu su se članovi KPH reorganizirali pa je između 15. i 20. prosinca 1941. u virovskim vinogradima održana redovita konferencija KPH đurđevačkog kotara na kojoj je izabran prvi Kotarski komitet KPH Đurđevca na čelu sa sekretarom Franjom Kokorom iz Šemovaca.³⁵ U taj komitet je iz Virja ušao Petar Ljubić.³⁶ Komunisti su imali podršku dijela stanovništva, no bilo je i onih koji su ih otkrivali vlastima pa je 24. prosinca 1941. uhićen Mato Turčić, »seljak iz Virovskih vinograda i njegov 9-godišnji sin Franjo, jer da je kod sebe prikrivao Prpića Karla, radnika, komunistu.«³⁷

Rat je pridonosio pogoršanju ekonomske situacije pa je vlast NDH za razna gospodarska pitanja odredila gospodarske povjerenike. Za Šemovce je to bio Luka Barberić, a za Virje Andrija Babec.³⁸ Nakon uspostave NDH odselilo se tridesetak obitelji iz Šemovaca na oduzeta imanja u Srijemu i Velikoj Pisanici pokraj Bjelovara.³⁹ Godine 1942. u Virju je postojala i žandarmerijska postaja u kojoj su bila

²⁸ Jedina partijska organizacija izvan područja općina Virje i Šemovci djelovala je u Đurđevcu. Z. Dizdar, Pregled razvitka narodnooslobodilačkog pokreta u Podravini 1942. godine, Podravski zbornik, Koprivnica 1982., 31.

²⁹ Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1941. (dalje: Građa), knj. 1, Zagreb 1981., 194.

³⁰ ZMV, MNRMV, Neki podaci za historijat narodnooslobodilačke borbe mjesta Virja 1941. – 1945. (tipkopolis), 5.

³¹ Detaljno u: V. Šadek, Ustaški logor Đurđevac u vrijeme logornika Đure Matoničkina, 101.

³² Z. Dizdar, Djelovanje organizacija Komunističke partije Hrvatske u Podravini uoči rata i u toku 1941. godine, Podravski zbornik, Koprivnica 1981., 29.

³³ Građa, 1, 362. Na njih se sumnjalo da su sudjelovale u napadu na općinsku zgradu u Novigradu. V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 145.

³⁴ Bolto Pankarića ustaše su pokušali uhititi 27. studenoga 1941., ali im je pobjegao. Pobjegao mi je i Ljubić. ZMV, MNRMV, Bolto Pankarić, Podaci o radu KP Virje (rukopolis) s pismom od 25.11.1953; V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 145.

³⁵ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, Đurđevac 1972., 15 - 16.

³⁶ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 37.

³⁷ Građa, 1, 394.

³⁸ V. Šadek, Ustaški logor Đurđevac u vrijeme logornika Đure Matoničkina, 101.

³⁹ I. Zvonar, Šemovci, Šemovci 2007., 30. – 31.

četiri do šest žandara.⁴⁰ Državna riznica NDH je 16. rujna 1941. donijelo odluku da Gospodarska bratovština Virje ne mora plaćati porez jer »svojim prirodom unapređuje stočarstvo na većem području, a uslijed toga promiče ekonomski i kulturni napredak tamošnjeg pučanstva te time služe neposredno narodno-kulturnim ciljevima u širem smislu.«⁴¹ Malo je podataka o tome kako su Virovci pomagali ljudima iz ratom stradalih krajeva, a kao ilustracija može poslužiti podatak da je 3. kolovoza 1941. stiglo u Virje »iz Jezerana kraj Plitvičkih jezera 35-ero djece koja će ostati mjesec dana. Virovci su ih srdačno primili pokazavši i ovaj put ljubav prema Domovini i najmlađima.«⁴²

Kada su ustaška vlast učvrstila, okrenula se ideologizaciji pa su u ljeto 1941. preimenovane ulice u Virju. Mitrovica je tako postala Poglavnikovom ulicom, Gorička ulicom doglavnika Mile Budaka, Novigradska ulica postala je Ulica dr. Ante Starčevića, Gaj ulica ustaše Josipa Žagara, inače Molvarca koji je umro u beogradskoj tamnici.⁴³

ZBIVANJA 1942. GODINE

Na početku 1942. bila je jaka zima pa je život bio otežan. »Usljed velike zime i dubokog snijega, koji je mjestimice dubok po više metara, pojavili se vuci u okolici Virja. Od ponedjeljka na utorak zapao još veći snijeg, što ga već ni stariji ljudi ne pamte. Neke su ulice neprolazne, tek tu i tamo vire plotovi iz dubokog snijega, dvorišta su zatrpana, pročišćeni nogostupi izgledaju, naročito šetalištem, kao rovovi. Kuće u okrajcima mjesta zatrpane su do krovova, kao i poljski putevi, naročito gdje su nastali zapusi da ih se ne raspoznaje. I naši revni posjetioci gorica i klijeti morat će dugo čekati kad će moći na naše brežuljke. Izostali su vlakovi i nemoguć je promet okolišnim mjestima. Predstoji bojazan od opasnih poplava, koje bi mogle nastati ako naglo počne snijeg kopnjeti, jer su svi potoci, a i rijeka Drava smrznuti.«⁴⁴

Čini se da su partizani prvu oružanu akciju na ovome području izveli ispred općinske zgrade u Šemovcima 10. siječnja 1942. godine. Izveli su napad na oružnike iz Virja u kojem je jedan ubijen, a dva su bila teško ranjena. Poslije je utvrđeno da su oružnici stradali zbog propusta u postupanju jer su »sreli dva sumnjiva čovjeka te su ih vodili u općinsku zgradu, no nisu ih pretresli pa se jedan od privedenih naglo okrenu i pucao.« Šemovce su opkolili ustaše iz Koprivnice i uhićeno je nekoliko osoba, među kojima je bio općinski načelnik Ivan Kolarević. Na oružnike je pucao sekretar Okružnog komiteta KPH Grga Jankez.⁴⁵ U novinama piše: »Oružnici vodnici Franjo Jurajić i Gabrijel Bekšić te domobran Lovo Bene vršeći svoju dužnost 10. I. t. g. postradali su u sukobu s četničko-komunističkom bandom u Šemovcima, što je među cjelokupnim narodom zavladao razumljivo gnušanje nad počinjenim zločinom. Gabrijel Bekšić i Lovo Bene teško ranjeni prevezeni su u bolnicu, dok Franjo Jurajić ostao na mjestu mrtav.«⁴⁶

Franjo Kokor, koji je bio sekretar Kotarskog komiteta KPH Đurđevac, došao je 24. travnja 1942. u Šemovce s dvojicom partizana iz Bilogorske partizanske čete, a da ne bi otkrio suradnike, zatražio je da ih smjeste u kletima osoba koje su surađivale s ustašama. Idućeg dana su ih prijavili pa su žandari pretresli selo.⁴⁷ U travnju 1942. zbog suradnje s Franjom Kokorom tri su osobe bile optužene za sastanke s njim, nošenje hrane i skrivanje. Kokor je pobjegao, a optuženi su uhićeni. U rujnu 1942. je logornik Đuro Matoničkin, inače Virovac, predložio stožeru Velike župe Bilogora da se zatočeni Mijo Vrabc,

⁴⁰ ZMV, MNRMV, Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974.

⁴¹ ZMV, Gospodarska bratovština Virje.

⁴² Podravac, br. 21, 10. kolovoza 1941., 5.

⁴³ Podravac, br. 12, 8. lipnja 1941.

⁴⁴ Podravac, 1 - 2, 15. veljače 1942., 3.

⁴⁵ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 145 - 157.

⁴⁶ Podravac, 1 - 2, 15. veljače 1942., 3.

⁴⁷ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 18. Franjo Kokor iz Šemovaca je s devet partizana došao u selo Trojstvo te su 27. svibnja 1942. ubili ustaškog rojnika Dragutina Pintarića. Građa, 2, 434.

Šimun Madjer i Tomo Šignjar puste iz logora, čemu je priložio izjave supruga Šignjara i Madjera te Vrabecova oca, kao i uredovne svjedodžbe općinskog poglavarstva u Šemovcima te potvrde o njihovu moralnom i političkom ponašanju.⁴⁸

U ožujku 1942. »većina birača« iz Virovskih Konaka tražila je osnivanja nove općine pod imenom Novo Virje sa sjedištem u Drenovici. Proces osnivanja nove općine još je trajao krajem kolovoza 1942. godine. Općina Novo Virje profunkcionirala je najkasnije u rujnu 1943.⁴⁹ pa je smanjena općina Virje i više nije imala izlaz na rijeku Dravu.

Vlasti NDH nastojale su pridobiti ugledne mještane pa je Petar Mađerić 1942. postao član Hrvatskog državnog sabora⁵⁰, a bio je i općinski načelnik Virja.⁵¹ Osim njega, kao načelnici u Virju spominju se Mijo Fancev, Ivan Matišin i Mijo Grivić, a bilježnik je bio Ivan Car.⁵²

Inače, u općini Virje je 1942., prema evidenciji Đure Matoničkina, bilo 347 ustaša i 24 pripadnika pripadne bojne, a u općini Šemovci 161 ustaša i 11 pripadnika pripremljene bojne.⁵³ Neki su Virovci stradali u udaljenijim područjima, primjerice kada su 12. travnja 1942. partizani su u selu Tmovec ubili Andriju Šignjara iz Virja.⁵⁴

Članovi antifašističkog pokreta pokušavali su organizirati elemente civilne vlasti koja bi se suprotstavila ustaškoj vlasti pa je u Miholjancu 12. lipnja 1942. osnovan ilegalni mjesni odbor Narodnooslobodilačke fronte koji je od 1943. djelovao kao mjesni Narodno-oslobodilački odbor (NOO).⁵⁵ U Šemovcu je NOO osnovan u listopadu 1942. godine. Predsjednik je bio Ante Rončević, tajnik Stjepan Cvetković, a članovi Luka Kopas, Josip Vlahović, Bara Kokor i Ivan Kolarević.⁵⁶

Na drugoj strani ustaške su vlasti među stanovništvom nastojale djelovati na razne načine, primjerice održavajući političko-gospodarske sastanke. Tako je ujutro 16. srpnja 1942. u Šemovcima održan sastanak na koji je došlo toliko ljudi da nisu svi stali u školsku prostoriju pa su neki stajali vani pod prozorom, a navečer se i u Virju skupio »lijep broj naroda«. U Šemovcima su govorili logornik Đuro Matoničkin i doglavnik Miško Račan, koji je prije bio zastupnik u narodnoj skupštini ispred HSS-a za kotar Đurđevac (biran 1925.), a u Virju im se pridružio još jedan bivši narodni zastupnik, Petar Mađerić koji je Virovce pozvao na uključivanje u ustaški pokret.⁵⁷

U ratno vrijeme kulturni život je minimaliziran. Primjerice, u Virju je 1942. djelovalo kino (slikokaz) čiji je vlasnik bio Zdravko Rendulić, inače pripadnik ustaškog pokreta. Njemu je 12. kolovoza trebala potvrda o tome kao prilog zamolbi predanoj Izvještajnom i promidžbenom uredu Vlade NDH.⁵⁸

U kolovozu 1942. ustaški logor je javio kako je »do nedavno« u Virju izlazio tjednik Podravac čiji je urednik bio Milko Tišljar, inače vlasnik knjižare i tiskare u Virju. Izlaženje tjednik obustavljeno je rješenjem Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu zbog štednje papira.⁵⁹

U rujnu 1942. partizani su privremeno zauzeli Pitomaču i Kloštar Podravski pa se očekivalo da će slijediti napad na Đurđevac i Virje. Stoga je logornik Matoničkin zatražio bolje naoružanje za ustaške postrojbe.⁶⁰

⁴⁸ V. Šadek, Ustaški logor Đurđevac u vrijeme logornika Đure Matoničkina, 104.

⁴⁹ Preslici dokumentacije objavljeni u: J. Grivić, Novo Virje, Novo Virje 2002., 248 - 254.

⁵⁰ Narodne novine, br. 31/1942, 1; isto, br. 33/1942, 2.

⁵¹ Na dužnosti načelnika spominje se, primjerice, u lipnju 1943. Građa, 5, 372.

⁵² ZMV, Poglavarstvo upravne općine Virje; M. Matišin, Civilna uprava od 1871. do 1945., 36.

⁵³ V. Šadek, Ustaški logor Đurđevac u vrijeme logornika Đure Matoničkina, 114.

⁵⁴ Građa, 2, 239.

⁵⁵ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 18.

⁵⁶ Pregled razvitka političkih organizacija, organa vlasti i oružanih jedinica u vrijeme NOB u općini Đurđevac (tipkopis), Historijski arhiv Bjelovar, Bjelovar 1965., 19.

⁵⁷ V. Šadek, Ustaški logor Đurđevac u vrijeme logornika Đure Matoničkina, 105 - 106.

⁵⁸ Isto, 102.

⁵⁹ Isto, 107.

⁶⁰ Isto, 120.

U sklopu antifašističkog pokreta nastojalo se što više raditi s mladima pa su između 20. i 25. listopada 1942. formirane grupe Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) u đurđevčkim zaseocima Brvci - Novo Selo i Peski te u Virju.⁶¹ Prema izvještaju od 26. studenoga 1942., u kotaru Đurđevac bilo je 12 članova Komunističke partije - tri u Virju, tri u Šemovcima i jedan u Hampovici, a identično stanje bilo je i u prosincu te godine.⁶² Moguće je da je ovaj izvještaj suprotan poslije zabilježenim izjavama da su u Komunističku partiju u Virju do kraja 1942. primljeni »Jakob Grivić, Gašpar Vinković, Franjo Jakubin - stariji, Franjo Jakubin - mlađi, Vargović, klobučar, Ivo Marčinko, Đuro Pav, Treza Čizmešinkin i Franjo Šoš, klobučar«.⁶³

Zbog ratnih zbivanja u Virje su došle prve izbjeglice iz Like⁶⁴ jer se u listopadu 1942. spominje da su dječaci iz Udbine i okolice išli na nauk kod virovskih obrtnika, a koordinatore te aktivnosti bio je Dragutin Podravec. Primjerice, Juro Rosandić iz Podlapca (Podlapače) bio je namješten u Virju kod kovača Martina Macerovića. Naučnici nisu dolazili samo iz Like 1942., nego ih je bilo iz drugih krajeva pa je tako Srećko Šimunović iz Struge pokraj Dvora namješten kod stolara Ivana Subotičanca u Virju, a Ivan Kolar iz Zadra kod remenara Antuna Bešenića također u Virju.⁶⁵

DOGAĐAJI 1943. GODINE

Dana 6. siječnja 1943. stigla je veća skupina izbjeglica iz sela Mutilić pokraj Udbine, a smješteni su u školi. Poslije su se neki stalno nastanili u Virju.⁶⁶ Predvodio ih je Ive Pintar, a osim njegove u Virje su stigle obitelji Papaž, Tuteković, Crnković, Gašparović, Piščević, Samac i Vrbanac te naknadno obitelj Ive Kovačića.⁶⁷ Spominju se i obitelj Bakrač, Milobara, Krznarić, Cvitković te Sertić. Izbjeglice iz Like prihvatilo je tadašnje vodstvo Virja i smjestilo ih u dva razreda u prizemlju tadašnje zgrade osnovne škole. Hranu su u prvim danima dobivali od mještana, a pripremala se u školskoj kuhinji. Ubrzo su smješteni u napuštene kuće ili su ih udomili imućniji Virovci kojima su pomagali u poslovima vezanim uz poljoprivredu. Oni koji su imali izučeni zanat radili su u svojoj struci.⁶⁸

Razne antifašističke aktivnosti događale su se u bilogorskim selima pa je tako II. bataljon Kalničkog partizanskog odreda 12. ožujka 1943. u Hampovici iz privatne trgovine konfiscirao robu i oduzeo 60.000 kuna, a u Šemovcima uništio općinsku arhivu te zaplijenio jednu pušku i pištolj. Između 20. i 30. ožujka 1943. formirani su općinski i mjesni NOO Virje.⁶⁹ »Zadatak mu je briga o snabdijevanju vojnih jedinica koje prolaze mjestom, mobilizacija ljudi za jedinice i sprege, izdavanje propusnica za oslobođeno područje, prihvaćanje i smještaj ranjenih boraca, prikupljanje novca putem narodnog zajma, hrane, odjeće, obuće i drugog. U radu odbora sudjelovali su Franjo Šoš, Ivan Matonićkin, Mato Barberic, Josip Berta, Rudolf Petrićec, Đuro Pav, Jakob Grivić, Petar Ormanec, Stjepan Senković, Mijo Đurišević, Gašpar Vinković, Franjo Jakubin - stariji, Franjo Jakubin - mlađi, Mijo i Magica Kolenc, Petar Baruškin, Ivan Crnjaković, Đuro Suhan, Micika Valić, Đuro Šipušić, Đuro Crnjaković, Bolto Pankarić, Andrija Babec, Mijo Šklebar, Stjepan Podupski, Franjo Markov, Petar Hrženjak i Ivan Aušperger. U toku rata bilo je izmjena u sastavu odbora jer su neki članovi odlazili na druge dužnosti i

⁶¹ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 22.

⁶² Građa, 3, 635, 732.

⁶³ Postojala je i grupa simpatizera Komunističke partije koju su činili: Marijan Legradi, Đuro Milek, Ivan Crnjaković, Stjepan Subotičanec, Katica Vranić, Roza Sinković, Magica Pankarić, Ljubica Šklebar, Micika Valić i drugi. M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 37.

⁶⁴ D. Podravec, Povijest virovskoga školstva, Virje 1999., 85.

⁶⁵ M. Kolar-Dimitrijević, Hrvatski radiša i Podravina od 1903. do 1945., 19, 24 - 25.

⁶⁶ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 38.

⁶⁷ Z. Despot, Vrijeme zločina. Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. – 1948., Zagreb - Slavonski Brod 2007., 97.

⁶⁸ Iscrpan popis svih izbjeglih koji su smješteni u Virju: M. Matišin, Ličani u zbjegu u Virje (prosinac 1942.), Virje na razmeđu stoljeća, 6, Virje 2012., 26 - 29. Postoji mogućnost da nisu svi popisani.

⁶⁹ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 25; M. Matišin, Razvoj narodne vlasti u Virju, Virje na razmeđu stoljeća, 1, Virje 1981., 7.

u vojne jedinice.« Rad s mladima proširen je i na one koji nisu bili bliski komunistima. Početkom ljeta 1943. u virovskom vinogradu Petra Vujčića osnovana je omladinska organizacija Ujedinjenog saveza komunističke omladine Hrvatske, a sekretari te grupe bili su Jakob Grivić i Pero Šoš.⁷⁰

Kako bi se otežala komunikacija, partizani su nastojali onesposobiti željezničku infrastrukturu. Prema očevidniku nezgoda Hrvatskih državnih željeznica, 29. lipnja 1943. godine, 45 minuta poslije ponoći, u Virju je razoružana »i odvedena od partizana željeznička straža, a u prometnom uredu razbijen je brzojav i brzoglas«. Šteta je iznosila 6460 kuna.⁷¹

U ljeto 1943. iz Koprivnice je u Virje stigla snažna postrojba njemačke vojske. Oni su se odmarali u nekoliko objekata, a nakon duljeg boravka produžili su u Mađarsku.⁷² Jedan vod Dvanaeste narodnooslobodilačke udarne brigade je 2. srpnja 1943. napao Virje. Prema izvještaju Zapovjedništva Prvog domobranskog zbora Glavnom stožeru oružanih snaga NDH, partizanske snage zapalile su arhiv općine i pošte, razoružavši pritom dva oružnika i jednog domobrana, a tri su oružnika nestala. Nadstojnik željezničke »postaje, prometnik Abarzan i dva skretničara odvedeni su od partizana.«⁷³ Pri prolasku vlaka između Virja i Novigrada 2. kolovoza 1943. oko 17 sati eksplodirala je ručna bomba i oštetila nekoliko poštanskih kola.⁷⁴

Prema izvještaju Štaba Bilogorskog partizanskog odreda, bataljon Bilogorskog partizanskog odreda je s jednom četom Dvanaeste narodnooslobodilačke udarne brigade 3. kolovoza 1943. napao Virje, »gdje smo imali zadatak da se digne štamparija koja nije bila dopremljena, dok su neke stvari dopremljene, hartija za pisanje. U toj akciji je zaplijenjena veća količina Batine obuće. Svega je bilo ukupno 300 pr. Zarobljeno je tri manlihera i jedan mauzer, tri para odjela i tri para čizama, jedne cipele.«⁷⁵

Novi napad slijedio je sa 5. na 6. kolovoza 1943., a tada je jedna četa Dvanaeste narodnooslobodilačke udarne brigade s Bilogorskim partizanskim odredom napala željezničku postaju Virje i uništila jedan uređaj, opljačkali su blagajnu, zapalili jedan vagon i zarobili dva domobrana.⁷⁶ Prema izvještaju iz kolovoza 1943., partizanska je »udarna grupa izvršila akciju na Virje, zarobila 32 domobrana, 1 satnika i 1 narednika. Narednik, satnik i 18 domobrana prešlo je dobrovoljno na našu stranu. Udarne grupa popalila je priličan broj dreševa i zaplijenila oko 100 metara pšenice.«⁷⁷

Emancipacija žena vidljiva je i u djelovanju antifašističkog pokreta. Između 10. i 15. kolovoza 1943. osnovani su mjesni odbori antifašističkog fronta žena (AFŽ) u Miholjancu i Virju.⁷⁸ Među aktivistkinjama AFŽ-a spominju se: Treza Levaković, Ljubica Šklebar, Micika Valić, Marija Berta, Magica Kolenc i Magica Pankarić.⁷⁹

Bilogorski partizanski odred upao je 13. kolovoza 1943. u Virje sa zadatkom da izvuče strojeve iz tiskare, ali nisu ih mogli transportirati pa su odustali od početne namjere. No zato su u Virju zaplijenili 45 pari cipela, 12 pari čizama, pisajući stroj, radio, dvije puške, pištolj, dalekozor i 40 metričkih centi pšenice.⁸⁰ Partizani su 14. kolovoza 1943. u 0.45 sati napali željezničku postaju Virje i uništili »brzojav, brzoglas i uređaj štitnika signala. Tiskanice i knjige spaljene. Nadstojnik Majdak odveden. Šteta na b.b. uređaju 60.680 kn.«⁸¹ Slijedio je napad na željezničku prugu Koprivnica - Virje sa 2. na 3. rujna te su uništene tračnice i prerezane brzojavne linije. Novi napad na postaju Virje i željezničku stražu partizani

⁷⁰ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 38.

⁷¹ Građa, 5, 960.

⁷² M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 38.

⁷³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knjiga 17, Beograd 1956., 378; Građa, 5, 424, 550, 704, 962.

⁷⁴ Građa, 5, 971.

⁷⁵ Građa, 5, 779.

⁷⁶ Građa, 5, 758.

⁷⁷ Građa, 5, 770.

⁷⁸ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 31.

⁷⁹ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 38.

⁸⁰ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 31.

⁸¹ Građa, 5, 973.

su izveli 11. rujna 1943. te zarobili četiri domobrana, a pet dana poslije, 16. rujna u 0.30 sati iznova je napadnuta željeznička postaja pri čemu je napravljena šteta u iznosu 28.240 kn. Sljedeći napad na postaju Virje bio je 23. rujna u 23 sata. Partizani su »prema Novigradu razorili 5 - 8 m, prema Đurđevcu 560 m, prerezano b.b. stupova na 800 m.«⁸² Bjelovarski partizanski odred je u noći sa 29. na 30. rujna između Đurđevca i Virja porušio 500 m željezničke pruge.⁸³ Kada je 12. rujna 1943. osnovan Okružni NOO Bjelovar, u njegovom je sastavu po jednoj verziji bio član Bolto Pankarić iz Virja⁸⁴, a po drugoj Franjo Šoš iz Virja.⁸⁵

U listopadu 1943. u đurđevčkom kotaru je djelovao Martin Mesarov, »narodni poslanik iz virovitičkog kotara koji dolazi svome bratu na Virovske Konake i preko toga svoga brata održavajući neke tajne sastanke. Izgleda da je i on na Virovskim Konacima formirao neku grupu seljačke zaštite, no neki veći rad te grupe nije do sada primijećen. Znademo samo to da je jedan član te grupe neki Sekula Benko i da je ta grupa bila kod Mile Šinka i tražila vojničko odijelo. Nadalje je Martin Mesarov tražio od predsjednika općinske organizacije bivšeg HSS-a Virje da mu dade 600 ljudi koji bi bili voljni ići pod oružje. Ovaj mu je obećao samo 100. Kako dalje s tim stoji, ne znamo.«⁸⁶

Dio članova HSS-a iz Virja počeo je surađivati s komunistima još 1942., a neki od njih su se 1943. i 1944. pridružili partizanima. Preostali pripadnici HSS-a nisu se sukobljavali s komunistima, nego su pružali »uglavnom pasivan otpor i propovijedali čekanje«. Prema svjedočanstvu Martina Berte, on i Bolto Pankarić su »otvoreno vodili dijaloge« s Petrom Mađerićem i još nekima.⁸⁷

Partizani su 5. listopada 1943. došli na sajmište u Virje »odakle su sa sobom odveli povjerenika od zajednice za promet stokom Gustava Hercega. Spomenuti povjerenik imao je kod sebe 400.000 kuna. Jedna skupina partizana s dvokolicama došla je u Virje, gdje je prisilila obćinskog blagajnika da im otvori blagajnu, odakle su partizani uzeli 5.186 kuna o čemu su izdali pismenu potvrdu. Nakon toga su opljačkali blagajnu pošte, a zatim su naljepili jedan plakat na obćinu sa nadpisom »spasimo žetvu za sebe i svoju vojsku«. Pri odlasku iz Virja odveli su sa sobom legionara Martina Šanjića.«⁸⁸

Nakon što je 11. listopada 1943. napadnuta željeznička postaja u Virju i počinjena štetom od 2600 kuna, Bjelovarski partizanski odred je 19. listopada razorio željezničku prugu pokraj Virja u duljini jednog kilometra. Isti je odred 25. listopada pokraj Virja razrušio još tri kilometra željezničke pruge⁸⁹ te na željezničkoj stanici u Virju zapalio tri vagona.⁹⁰

Nakon što su početkom studenoga 1943. općine Virje i Šemovci ušle u sastav velikog područja pod upravom partizana, tzv. Podravske republike⁹¹, aktiviran je rad vojnih i civilnih organizacija antifašističkog (narodnooslobodilačkog) pokreta. Članica Glavnog odbora Antifašističkog fronta žena Hrvatske Marica Zastavniković podnijela je 6. prosinca 1943. izvještaj o raspoloženju naroda prema narodnooslobodilačkom pokretu i aktivnosti žena, istaknuvši da je Virje »vrlo težak teren. NOO postavljen, ali ne valja. Našla sam cijeli odbor u jednoj birtiji kod kartanja za vino. Ne shvaćaju uopće što imadu raditi. Izdaju propusnice za odlazak u neprijat. baze. Hrane za vojsku daju, ali samo ako se sabiranje provodi tajno, da nitko ne dozna tko je što dao.«⁹²

⁸² Građa, 6, 697, 700, 706.

⁸³ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 33.

⁸⁴ Z. Dizdar, Razvoj NOB-a u Podravini u 1943. godini, Podravski zbornik, Koprivnica 1983., 24.

⁸⁵ Franjo Šoš je prije rata bio aktivist HSS-a i bliski suradnik Petra Frančine, a strijeljala ga je Bijela garda u Hampovici 14. srpnja 1944. godine. Dobrila Pepo, Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja, Koprivnica 1983., 108, 125.

⁸⁶ Građa, 6, 386.

⁸⁷ ZMV, MNRMV, Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974.

⁸⁸ Građa, 6, 557.

⁸⁹ Građa, 6, 654, 713; Građa, 7, 97.

⁹⁰ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 34.

⁹¹ D. Feletar, Podravina. Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica 1973., 270.

⁹² Građa, 7, 726. Za Miholjanec piše da je »sve u najstrožoj konspiraciji«.

»Bjelovarski N. O. P. odred« je 1. prosinca 1943. odbio napad iz Đurđevca kada je 250 gestapovaca krenulo prema Virju, »gdje ga je I. bataljon odreda dočekaao i natjerao u paničnom bijegu natrag u Đurđevac, nanijevši mu gubitke 10 mrtvih i 17 ranjenih, dok su naši gubici bili samo 1 mrtav. Utrošeno je 300 metaka.«⁹³

ZBIVANJA 1944. I DO KRAJA RATA 1945.

Od prijašnjih partizanskih straža 8.⁹⁴ ili 20. siječnja 1944. Formirana je komanda mjesta Virje koja je bila smještena u zgradi nekadašnje općine, a poslije u prostorijama veterinara Ivana Markova. Komandant Virja bio je Furjan Makač, a komesar Martin Berta.⁹⁵ Furjan Markač je poginuo u borbi s tenkovima u Virju u veljači 1944. pa je za novog komandanta postavljen Slavko Leskovar, dotadašnji zamjenik komandanta Koprivnice. Kada je Martin Berta u ožujku 1944. otišao na dužnost političkog instruktora komande bjelovarskog područja, za novog komesara imenovan je Antun Negro iz Bjelovara. Inače je komanda mjesta s NOO-om općine provodila novačenje novih partizana za slavonske i bilogorske jedinice, a sa svojom vojnicima kontrolirala je područje Virja, Molva, Novog Virja, Miholjanca, Šemovaca, Hampovice i Rakitnice. Također je vršila »čišćenje i likvidaciju sakrivenih ustaša«, organizirala je Dom kulture, skupljanje hrane i odjeće za partizane te zajedno s NOO-om skuplja orahe i mast koje s Mađarima mijenja za sol koje je tada nedostajalo.⁹⁶

Početkom siječnja 1944. partizani su uhitili jednog od organizatora Bijele garde Mađerića iz Virja, ali on je pušten nakon što su se za njega zauzeli članovi NOO-a koji su izjavili da se na terenu ništa ne može učiniti dok su organizatori Bijele garde Mađerić iz Virja i Jagatić iz Đurđevca u zatvoru.⁹⁷ Prema izvještaju od 2. veljače 1944., komandno mjesto u Virju tek je bilo osnovano »pa se za sada o njezinom radu ne može ništa reći.«⁹⁸

Prema izvještaju ZAVNOH-u od 4. veljače 1944., u Virju je osnovano pjevačko društvo,⁹⁹ a Vice Zaninović je prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a 17. veljače 1944. Napisao kakvo je stanje bilo u siječnju: »U Virju radi građanska škola, ali je još nisam dospio posjetiti. Prema obavijestima dobivenim, broj pouzdanih nastavnika nije ni ovdje velik, pa će biti potrebno vršiti neke promjene barem u upravi. Tako na pr. sam saznao s upućenog mjesta (drug Marijan-Grga Jankez iz ONOO Bjelovar) da upravitelj nije ustašku tablu skidao nekoliko sedmica, dok nije bio prisiljen i da nije ni jedan dopis naš uvrstio u urudžbeni zapisnik do određenog roka.«¹⁰⁰ U vrijeme partizanske vlasti svećenik »u Virju nije htio da služi misu sve dok partizan s oružjem nije izašao iz crkve.«¹⁰¹

Život je bio težak, a »rat je zbog nestašice oživio mnoge stare djelatnosti«, prema svjedočanstvu Mire Kolar-Dimitrijević, »susjeda Matekina tkala je kuhinjske krpice – tepihe, na isto tako krupnom drvenom stanu koji je ispunio čitavu sobicu gdje je bio smješten. Svaki istrošeni komad odjeće upotrebljavao se kroz tkanje u koristan predmet, a o vještini tkalje ovisilo je slaganje boja. Virovke su za rata sadile i lan koji je cvao prekrasnim plavim cvjetićima i onda ga prerađivale sve do lanenih plahti. Sadile su i industrijsku konoplju od koje su se radila užeta.«¹⁰²

⁹³ Građa, 7, 743.

⁹⁴ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 38.

⁹⁵ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 41. Istog dana, 20. siječnja, formiran je općinski komitet KPH. Sekretar je bio Martin Berta, a članovi Vjekoslav Turina, Đuro Pava, Furjan Markač i Franjo Šoš.

⁹⁶ ZMV, MNRMV, Neki podaci za historijat narodnooslobodilačke borbe mjesta Virja 1941. – 1945. (tipkopis), 8.

⁹⁷ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 243.

⁹⁸ Građa, 8, 307.

⁹⁹ Građa, 8, 326.

¹⁰⁰ Građa, 8, 549. Čini se da je tada upravitelj škole bio Milan Grubić. D. Podravec, Povijest virovskoga školstva, 85.

¹⁰¹ Prema izvještaju 25. veljače 1944. godine. Građa, 8, 603, 859 - 860.

¹⁰² M. Kolar-Dimitrijević, Podravski kaleidoskop. Sjećanja jedne Podravke na četiri podravka svijeta u dvadesetom stoljeću, Koprivnica - Virje 2015., 205.

Dana 20. veljače 1944. izvršen je napad na partizansku komandu mjesta Virje, a u kratkoj borbi poginula su dva i ranjen je jedan partizan.¹⁰³ Novi je napad, prema partizanskom izvještaju, izvršen ujutro 24. veljače 1944. »kada je neprijatelj« sa šest tenkova prodro »u Virje i isti dan se vratio u Đurđevac, napustio Đurđevac i otišao u Pitomaču. U Pitomači si je neprijatelj napravio svoju bazu, iz koje eto tako izliječe. Smatramo da je svakako nezgodno da eto tako velika mjesta od svojih 6 - 10.000 stanovnika padaju bez ikakove borbe i to prvo Pitomača, pa Kloštar, pa Đurđevac pa Virje. Sva ta mjesta prošao je neprijatelj bez borbe. No mi nemamo nikakovih snaga vojničkih da ih spriječimo.« U napadu je poginuo »komandant Virja član Partije drug Vaso«, tj. Florijan Markač.¹⁰⁴

Ustaške vlasti formirale su Bijelu gardu koja je trebala pružati oružani otpor partizanima, a u Virju je bilo oko 35 njezinih pripadnika.¹⁰⁵ Krajem veljače su veze između Virja i pripadnika Bijele garde u selima uz Dravu dobro funkcionirale, a u Virju su pronađeni i leci kojima se pozivalo stanovništvo na uzimanje oružja i borbu protiv partizana koji se bore za komunizam te navodilo da će im komunisti uzeti posjede.¹⁰⁶ U izvještaju SKOJ-a od 25. veljače 1944. ističe se kako »roditelji zabranjuju omladini da ide na sastanak. Kažu: kako su došli u Koprivnicu, tako će doći u Virje i postreljati ih. Povodom naše mobilizacije, reakcija je poslužila roditeljima mobilisanih, na taj način su tražili preko njih povratak svojih sinova jer da su ih partizani prevarili.«¹⁰⁷

Žene Virja su s proslave Međunarodnog dana žena 8. ožujka 1944. poslale brzojav maršalu Josipu Brozu Titu, kao predsjedniku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, sljedećeg sadržaja: »Mi žene Virja, sakupljene na proslavi 8. marta, pozdravljamo Te kao prvoborca za narodno oslobođenje i ravnopravnost naroda. Obećajemo ti da ćemo Tebe i naš Nacionalni komitet mi žene u toj borbi vjerno slijediti i pomagati, da se ostvari vjekovna težnja naših naroda – slobodna naša domovina Hrvatska u federativnoj demokratskoj Jugoslaviji.«¹⁰⁸

U Virju i oko njega su 14. i 15. ožujka bacani ustaški leci na kojima je pisalo: »Učitelji, vjeroučitelji i pošt. nadstojniče ne zaboravite da ste HRVATI«, »Prvi partizanski saradnici naši su«, »Nisu Hrvati oni koji ruše, već koji grade«, »Učitelji! Odgajanje mladeži u part. duhu stajat će vas GLAVE«, »Udji u zasjedu oduzmi partizanu oružje – gospodar si situacije« i »Živila Ust. Crna Legija – ŽAP«.¹⁰⁹ Njemačka vojska je 16. ožujka 1944. iz Koprivnice »krenula u pravcu Novigrada i Virja. Prema dosada dobivenim podacima, neprijatelj je kretao s većim brojem pješadije i 6 tenkova... Na sektoru Koprivnica - Virje naše jedinice samo su napucavale, ali do borbe uopšte nije došlo«, stoji u partizanskom izvještaju.¹¹⁰ Dan kasnije, 17. ožujka, piše da neprijatelj iz uporišta nije izlazio i da se II. bataljon Bjelovarskog odreda nalazio u Miholjancu. Idućeg dana, 18. ožujka, jedna četa toga bataljona nalazila se na položajima poviše Miholjanca »jer je neprijatelj bacio jedan dio snage iz Novigrada za Virje, prilikom prolaza neprijatelja II. bataljon imao je s njima borbu.«¹¹¹ Pri prolasku vojske u ožujku 1944. stanovništvo Virja bježalo je od kuća te su bili razočarani zbog pljačke koju su počinile ustaše.¹¹²

Stanje partizanske propagande u Virju može se vidjeti u izvještaju iz travnja 1944.: »Dom kulture postoji u Virju, a osniva se i u Đurđevcu i Šemovcu... Parole su najviše pisane u Virju i Đurđevcu. Na tom kotaru postoje 2 kazališne družine, u Virju i Đurđevcu, i jedan pjevački zbor.«¹¹³ No prema izvještaju đurđevčkog kotarskog komiteta KPH koji je potpisao Bolto Pankarić, u Virju se pojavila parola partizani ratuju za Engleze i ponovno misle vratiti »poredak lordova«. U Virju su objavljivani i leci

¹⁰³ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 39.

¹⁰⁴ Građa, 8, 605, 896.

¹⁰⁵ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 42.

¹⁰⁶ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraču (1941. – 1948.), 247.

¹⁰⁷ Građa, 8, 626.

¹⁰⁸ Građa, 9, 594.

¹⁰⁹ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraču (1941. – 1948.), 235.

¹¹⁰ Građa, 9, 10.

¹¹¹ Građa, 9, 189.

¹¹² V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraču (1941. – 1948.), 250.

¹¹³ Građa, 9, 327.

kojima su se rugali komandantu mjesta koji je nosi kožnate hlače dok su istodobno obični partizani hodali goli i bosu.¹¹⁴ U travnju 1944. u Virju su djelovali općinski komitet i SKOJ-evska grupa.¹¹⁵

Prema izvještaju za travanj 1944., u Virju je radio liječnik, a u selu se skupljala hrana za bolnicu, komandu sela i općinski NOO, a za Uskrs je 19 siromašnih obitelji dobilo mast, brašno, jaja i slaninu.¹¹⁶ U Virju je na proslavi 1. svibnja 1944. bilo okupljeno 500 osoba, a paljen je i krijes. Prema izvještaju »u općinama Virje, Đurđevac, Kalinovac i Šemovac se očituje u tome što narod postaje sve odaniji za N.O.P., što se najbolje vidilo kod proslave 1. maja gdje je narod u velikom broju zajedno sa našom vojskom manifestirao i klicao parole drugu Titi i N.O.V. Na tim općinama bio je naš rad najagilniji pa je narod upoznat dovoljno sa ciljevima N.O.B., a donekle i s odlukama koje su donešene na II zasjedanju A.V.N.O.J. – a. Do sada nismo uspjeli još u dovoljnoj mjeri raskrinkati Mačeka i mačekovštinu i njihov rad najviše smeta N.O.P. – u cijelom kotaru pa tako i u ove 4 općine, što se najbolje vidi u samom Virju prilikom sada novo nastale situacije, t.j. upadom bande iz Koprivnice i preko Drave u mjesto gdje su se baš ti simpatizeri Mačekovi veselo šetali ulicama zajedno sa ustaškim obiteljima. Tako na pr. sin od starog Mačekovca, koji se već 3 - 4 god. javno ne ističe, Mesaroš Franje otišao je u Bjelu gardu i cela obitelj toga Fabijana je slavila cijeli dan i priredila obed za njih 20. Mati od Ivurek Stjepana, poverenika Gospodarske Sloge, rekla je ustaši: »Gospon, da bi vi barem ostali ovde, šta će biti kada vi odete.« Vodio ih je po selu Bosorić Mijo, do sada ne opredeljen i Sabolov pomoćnik koji se pravio naš simpatizer.« Vezano uz djelovanje Bijele garde politička situacija »je bolja jer se suprotnosti između bande i naroda sve više zaoštravaju. Naročito se to osjetilo sada u Virju gdje je banda izlupala čak i neke svoje simpatizere a koji im sada psuju mater.«¹¹⁷

Župsko zapovjedništvo NDH javilo je kako su 12. svibnja 1944. tri oružnika postaje Ždale s milicijom Ždale i Repaša prešle Dravu i napale partizane u Virju »kojih je bilo 30 u kući mjesnog veterinaru. Partizani su rastjerani i u bijegu napustili Virje. Ranjena su 2 milicionara. Kod partizana 6 poginulo. Plien 2 puške, oteta od partizana.«¹¹⁸ U partizanskom izvještaju govori se drugačije i tvrdi da je jedna četa III. Bjelovarskog odreda 12. svibnja 1944. obranila Virje. Drugi bataljon »krenuo po naređenju u Virje a na večer dalje u Đurđevac gdje je i ostao da prenoći«. Jedna četa III. bataljona je iz Novigrada ujutro »krenula u Virje pošto je komanda mjesta bila napadnuta od petokolonaša (bjelogardijaca). Neprijatelj je pobjegao uz gubitke jednog mrtvog i dva ranjena jer je četa otvorila vatru na neprijatelja koji je bježao. Druga četa pošla je također u Virje sa zapadne strane, ali nije došla u dodir s neprijateljem.« Dana 13. svibnja »I. bataljon nalazio se u Đurđevcu. Pošto je neprijatelj ušao u Virje bataljon je krenuo prema Virju ali usled jake neprijateljske topovske vatre bataljon se povukao natrag u Đurđevac gdje se je na položaju ukopao. Navečer je bataljon krenuo za Šemovac.«¹¹⁹

Prema izvještaju NDH, 14. svibnja su četiri oružnika postaje Ždala u 4.30 ujutro pojačana milicijom sela: »Ždale, Repaš, Bukevje, Gola, Sigetec, Peteranec i Hlebine napali partizane u Virju. Borba je trajala od 6 sati kada su partizani pobjegli. Na strani partizana 12 mrtvih nađeno. Vlastitih gubitaka nije bilo.«¹²⁰ Za isti dan, 14. svibnja, partizanski izvještaj govori da se I. bataljon Bjelovarskog odreda nalazio u Šemovcu, a III. bataljon »u Đurđevcu odakle je krenuo za Šemovec gdje je posjeo položaj prema Virju sa jednom četom.«¹²¹ Dana 17. svibnja I. bataljon se povukao iz smjera Novigrada u Miholjanec, II. bataljon je krenuo u Hampovicu »gdje se navečer održao miting koji je dobro uspio«. Dana 18. svibnja I. bataljon se nalazio u Miholjancu gdje je postavio zasjedu iznad sela Srdinca, dok je II. bataljon bio u selu Hampovici »gdje je vršio raskuživanje«. Prvi bataljon je 19. svibnja i dalje bio u

¹¹⁴ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 257 - 258.

¹¹⁵ Građa, 9, 428. Učenici iz Virja nisu željeli ići u partizane dok ne završe školu, što je uzeto kao negativna pojava u radu lokalnog SKOJ-a, str. 486.

¹¹⁶ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 262.

¹¹⁷ Građa, 9, 787, 818 - 820.

¹¹⁸ Građa, 10, 152.

¹¹⁹ Građa, 9, 868.

¹²⁰ Građa, 10, 152.

¹²¹ Građa, 9, 869.

Miholjancu te držao zasjedu iznad Srdinca i Novigrada, a navečer je krenuo u Donje Zdjelice. Drugi bataljon se nalazio u Hampovici odakle je krenuo u Đurđevac.¹²² Ubrzo, 21. svibnja 1944., došlo je do borbi II. bataljona Bjelovarskog odreda s ustašama između sela Šemovci i Virja. Partizani nisu imali gubitke, a poginulo je osam ustaša.¹²³ Idućeg dana, 22. Svibnja, II. bataljon »se nalazio u selu Šemovcima na položajima prema Virju i Novigradu. Pošto neprijatelj nadirao jačim snagama u s. Šemovcima bataljon se povukao u Hampovicu, a kada je neprijatelj napustio Šemovce bataljon se povratio u s. Šemovac.«¹²⁴ U Virju i Novigradu Podravskom je 27. svibnja 1944. zabilježena koncentracija snaga NDH kojima je namjera bila napad na partizane u sektoru Bilogora.¹²⁵ Partizanske izbjeglice iz Virja i drugih mjesta, prema izvještaju od 1. lipnja 1944., smještene su »u selo tako gdje nije momentalno opasno za njih i gdje mogu da koriste narodu. Neke od tih izbjeglica iskoristili smo za sakupljanje i popis stanovništva i ostalih podataka« u općinama Kalinovac, Sesevete i Kloštar, »dok veći dio formiranih u desetine radi kod pojedinih ljudi, konkretno sada kopaju vinograde, dok ih ima par raznih gospođa sa kojima se gomba čitavi K.K. i NOO.«¹²⁶

Bijela garda (milicijske grupe) djelovala je oko Novigrada, Virja, Hlebina i Drnja, a režim NDH ih je opskrbio oružjem i streljivom. »Moral tih grupa nije jak«, a čim su se pojavile partizanske postrojbe, bježali su preko Drave.¹²⁷ »Od 1941. do ljeta 1943. bilo je u Virju naoružanih ustaša i to u okviru pripreme bojne svega oko 10 - 12 (dvojica mladića Vujčić i Petrić otišli su u ustašku vojnicu, oficirsku školu, i bili u ustaškim formacijama oficiri). Ti ustaše živjeli su kod svojih kuća, posjedovali uniforme i oružje, ali ih nisu nosili. Povremeno su odlazili u akcije s pripremnom bojom u Moslavinu, Podgarić i drugdje. Učestvovali su povremeno u vršenju zasjeda, patrolama i manjim akcijama sa ustašama okolnih mjesta. Pod konac 1943. godine ta grupa ustaša počinje okupljati pojedine HSS-ovce i svoje simpatizere koji su pružali manje ili više aktivan otpor partizanima. Te skupine kasnije prerastaju u oružanu formaciju Bijele garde.« Članovi Bijele garde iz Prekodravlja povremeno su upadali na područje Virja i ubijali partizanske aktiviste.¹²⁸

Prema izvještaju vojno-sudskog referenta pri partizanskoj komandi Bjelovarskog područja od 2. lipnja 1944., zbog raznih prijestupa bili su optuženi: Lovro Podravec, Ivan Kolarec, Blaž Martinković i Mato Zvonar iz Šemovaca te Ana Radanović, Josip Kovačić i Treza Čičin iz Virja.¹²⁹ Na osnovi pisma oblasnog komiteta KPH od 12. lipnja 1944. mogu se uočiti neke nepravilnosti, npr. članovi NOO-a za selo Hampovicu »izdaju švercerima propusnice. Član općinskog N.O.O. – a Hampovica Šabarić Martin izdaje takve propusnice. Općinski N.O.O. Šemovac formiran je prije mjesec dana, ali se još nije sastao. Svaki član odbora radi na svoju ruku... Cijeli NOO u Hampovici zahvalio se na radu. Član toga NOO-a Šimun Pandur bio je pretsjednik mjesne org. HSS-a i kum Mađarića Petra, b. zamjenika narodnog zastupnika, koji je prošli mjesec prešao u miliciju. Prije svog odlaska u miliciju Mađarić se je sastao sa Pandurom i nakon toga se je odmah i mjesni NOO raspao. U šumsku komisiju KNOO-a ušao je Šklebar Mijo iz Virja. On je ustaša od početka NDH i kao takav ne bi nikako odgovarao da bude član te komisije. On zagovara neke članove milicije te veli da se oni nisu ogriježili o NOV.«¹³⁰ Obavještajni odsjek štaba Desetog korpusa zagrebačkog od 19. lipnja 1944. ističe da su postrojbe NDH zaposjele »mjesta

¹²² Građa, 9, 869 - 870.

¹²³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knjiga 27, Beograd 1961., 701.

¹²⁴ Građa, 9, 870 - 871.

¹²⁵ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), Zagreb 1975., 167.

¹²⁶ Građa, 10, 11.

¹²⁷ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 168.

¹²⁸ ZMV, MNRMV, Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974. Prema Martinu Berti: »U Bijeloj gardi pretežno su se našli oni HSS-ovci koji su htjeli na taj način ostati kod kuće – ne biti niti ovdje niti tamo. Kasnije kad se Bijela garda kompromitirala u sukobima s partizanima, oni koji su se okrvavili postali su ustaše, dok su neki napustili Bijelu gardu i skrivali se, a par ih je prešlo u partizane.«

¹²⁹ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 264 - 265.

¹³⁰ Građa, 10, 137.

Virje i Novigrad sa snagama koje po prilici broje oko jedne satnije ustaša pojačanih sa milicijom, kojih imade u Novigradu oko 200, a u Virju nešto preko 100.«¹³¹

Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH Đurđevac od 22. lipnja 1944., »u općinama kao što su Novo Virje, Molve, a u novije vrijeme Virje i Ferdinandovac gdje kontrolu terena vrši neprijatelj a gdje su naše veze slabe, osjeća se i slabija pol. situacija a naročito zbog toga što neprijatelj vrši teror i hapšenje te pljačku imovine naših simpatizera. Tu je narod jako uplašen i neće surađivati s nama jer da neprijatelj terorise samo one koji surađivaju s partizanima da u te općine prodremo na svaki način te da se uspostave barem veza a zatim i J.N.O.F. preko kojih bi mogli mi upoznati narod sa pol. situacijom i uputiti ga da pozove svoje sinove iz neprijateljske vojske... Naše jedinice su slabe i politički nivo naših partijaca uzdići je naš glavni zadatak. Općinski komitet imademo samo jedan i to u Virju koji imade uvjete za razvitak smo mu treba puno pomoći no valja izmjeniti sekretara koji je odan borbi ali nema uvjete za razvitak. Komitet broji 5 članova, jedan član toga komiteta drugarica (Magica) Pankarić je sekretar part. jedinice Virje, a drugarica (Kata) Rupec je sekretar part. jedinice Miholjanec. Jedinica Virje imade 6 članova i 3 kandidata. Rad te jedinice zajedno sa komitetom je dosta dobar. To se najbolje osjeća u N.O.O. – u no naletom bande u Virje svi članovi su se povukli iz mjesta van a da nisu ostavili iza sebe dovoljne veze pa sada mogu slabo djelovati u samom mjestu. Komitet je dobio zadatak da prodre svakako u Virje. Jedinica u Miholjancu slabo živi part. životom, izolirana je od masa. Broj i 3 člana. Jedinica Šemovac broji 5 članova od toga 3 iz Šemovca, 1 iz Hampovice i 1 iz Miholljanca. Sekretar je dobar požrtvovan, samo mu fali rutine u radu. To je drugarica (Marica) Bogdan koja je bila dve godine u logoru. Izoliran od masa je drug (Đuro) Vinković iz Hampovice a isto tako i drug (Đuro) Rupec iz Miholjanca koji je radi toga i pozvan na novu dužnost i pripojen od jedinice Miholjanec jedinici Šemovec.« Općinski NOO Virja nalazio se izvan sela, dok je za općinski NOO Šemovci napisano da je »labavi«.¹³² Prema sjećanju Martina Berte, kada je Podravina bila pod ustaškom kontrolom, Bijela garda je »bila glavna stalna oružana posada u Virju. U 1944. godini potpuno su se poistovjetili ustaše i oni koji su ostali u Bijeloj gardi. Bilo ih je jednih i drugih na području Virja cca 35. Taj se broj pred kraj rata smanjio. Neke smo likvidirali mi partizani, a neki su napustili Bijelu gardu i skrivali se po bunkerima.«¹³³

Kotarski komitet KPH Đurđevac 4. srpnja 1944. javlja da se u Virju širi propaganda »kako su se partizani složili s kraljem t. j. Srbima, da su uvijek govorili o republici, a protiv kralja, a da su i onda lagali što se sad vidi preko Šubašića i da sada neće više nitko surađivati sa partizanima. Imamo posebne podatke o odboru bande u Virju, kao i o svim njihovim pristašama. Narod ih više ne gleda lijepo, ali ih se svi boje, a neki čak traže da ih spasimo... Općinski komitet Virje je održao sastanak i dobio upute za daljnji rad i danas je trebao biti sastanak, ali nema Lidije, Saša i (Magice) Pankarić pa isto nije održan. Sastanak jedinice nije održan jer je razdijeljena. 3 člana se nalaze u Kozarevcu, a 7 u Hampovici. Pripojen je 1 preostali član jedinice Miholjanec Jelka Peprica, jedan je otišao u vojsku, a jedna (Katica) Rupca je i onako član komiteta Virje. Isključena je iz jedinice Tereza Čižmešinkin radi krađe – o tom ćemo vas posebno izvjestiti. Dva člana trebaju ići pred partijski sud i to Ljubić (Petar) i Sinković Stjepan, jer je Ljubić puškom razbio glavu i prst Sinkoviću. Tako bi ostalo svega 7 članova, jer i ova dva treba isključiti ili po vašoj odluci u vojsku pa neka se tuku sa bandom. Za jedinicu Šemovac će trebati čišćenje naročito što se tiče (Ivana) Vinkovića iz Hampovice, ali nećemo bez vas, jer je to u vezi sa »dijabolom« pa ćemo usmeno raščistiti.«¹³⁴

U izvještaju AFŽ-a od 11. lipnja do 26. srpnja 1944. piše da su mnoge žene iz Virja, Miholjanca i okolnih sela »pobjegle pred bandom i nalaze se u izbjegličkom logoru. U tim selima su bili dobri odbori AFŽ, a sada tamo nije ništa urađeno, a s tim izbjegličkim ženama održano je nekoliko sastanaka, na jednom sastanku bilo je oko 30 žena. Neke od tih žena koje su radile prije u odborima AFŽ-a pomažu

¹³¹ Građa, 10, 203.

¹³² Građa, 10, 255 - 258, 261. Postoji mišljenje da su mjesni odbori JNOF-a za Miholjanec i Šemovce formirani između 5. i 15. rujna 1944. godine. S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 47.

¹³³ ZMV, MNRMV, Izjava Martina Berte od 19. 1. 1974.

¹³⁴ Građa, 10, 377 - 378.

sad u radu u drugim selima.«¹³⁵ Prema izvještaju Okružnog komiteta KPH Bjelovar iz srpnja 1944., neprijatelj je pljačkao u Hampovici. U istom izvještaju piše da Bolto Pankarić »nije zadovoljio kao sekretar KK Đurđevac i nakon ukazivanja na njegove greške je stalno i dalje činio greške to smo zaključili da ga pošaljemo u vojsku, a da dužnost sekretara preuzme drug Mato Kirin.¹³⁶

Dana 26. srpnja 1944. iz Bjelovara je na kamionima krenula »vojska u pratnju selidbe kotara Đurđevca, vojska iz Bjelovara je dopratila do Hampovice gdje su ih dočekali ustaše iz Gjurgjevca u Hampovici i otpratili u Gjurgjevac, tom prilikom bjelovarska posada opljačkala je Hampovicu i Šemovac te natovarila 27 kamiona, blaga i žita te su izjavili narodu da si neka dođe po novac u Bjelovar, koliko doznajemo da su neki otišli, dok većina se boji i nejde jer ih je strah da neće biti uhapšeni.« Partizani su 27. srpnja postavili »jednu zasjedu na glavnu cestu Gjurgjevac Virje, zasjeda Gjurgjevac Virje pripucale je na jedan luksuzni auto u kojemu su se vozili ustaše, naša zasjeda morala se odmah povući jer im je bila neprijateljska vojska u tragu t.j. za leđima u Šemovcu gdje su došli u selo na pljačku.«¹³⁷

Virovcima je »putem bubnja« upućen poziv na mobilizaciju, što se može vidjeti iz izvještaja Kotarskog komiteta KPH Đurđevac o političkoj situaciji »nakon neprijateljske mobilizacije.« Odazvalo se »gotovo sve što se nalazilo kod kuća godišta 1914-1926. čak i svi oni koji su pobjegli iz naših brigada i drugih naših jedinica. Odazvali su se pod sugestijom neprijateljske propagande da su partizani uništeni i da je to prava snaga i vojska je jer da je bolje u ustaškoj vojsci nego u partizanima jer tamo imade hrane i odijela i oružja a kod partizana svega toga nema. Oružanost s kojim su došli u selo je djelovalo na selo i ta snaga naoružanja njihovog je najveći razlog odazivu u neprijateljsku vojsku. Rekrutacija odn. pregled svih onih koji su se prijavili je izvršeno jučer u četvrtak a pušteni su svojim kućama time da se jave u ponedjeljak kad će biti otpremljeni u vojne redove. Žene od naših nekih drugova došle su po svoje muževe drugove koji kod nas rade da se vrate svojim kućama jer da im je (Ivan) Čekada i ustaše garantiraju slobodan povratak i da im se ne će ništa dogoditi. Osim toga govore da bi bilo negdje partizana da ne bi banda bila u Virju jer ih je malo i lahko bi se protjerali. Tako je narod dobio dojam da su zaista partizani uništeni i da ih nema više. To potvrđuje činjenica što su došli u Gjurgjevac dva puta svaki puta samo njih nekoliko a partizan niti jednog. Tamo je njih sedam opljačkalo jednog našeg druga i kod nekoliko kuća su bili. Narod je zbilja dobio po tome dojam da zbilja partizana nema. Isto tako upali su jučer u Šemovec 3 bijela i uapsili kćerku od Cvetkovića sa malim djetetom, i po Šemovcu se šepirili. Isto je patrola od njih 10 došla i u Miholjanec... Kad bi naše snage koje su ovdje sada izvršile veće vojne akcije na Novigrad i Virje bandi bi omeli mobilizaciju a naš N.O.P. dobio bi na autoritetu, i zapriječili bi da njih samo iz Virja ode u neprijateljsku vojsku 400 ljudi a tako u buduće i iz drugih sela.«¹³⁸

Drugačije mišljenje izneseno je o pristupanju Virovaca protivnicima partizana u izvještaju Okružnog komiteta KPH Bjelovar od 9. kolovoza 1944. u kojem piše da je prije 14 dana predstavljen proglas u Virju »da koji će se dobrovoljno javiti u miliciju neće ići na frontu i ostati će u svom selu. Do sada se svega javilo 20 na taj poziv i to poznati prije kao ustaški simpatizeri, dok sami dezerteri iz domobranstva i ostala mlađa godišta uglavnom bježe van iz svojih sela čim se neprijatelj približava, a ni ne spavaju kod svojih kuća.«¹³⁹ Općinski komitet KPH Virja se raspao jer su njegovi članovi otišli u vojsku ili na nove dužnosti.¹⁴⁰

Inače, 8. kolovoza 1944. u Virju je formirana ustaška borbena skupina pod nazivom Nališ, a činile su je prva bojna 1. pukovnije Poglavnikovog tjelesnog sdruga (PTS), jedna bojna 5. ustaškog stajaćeg zdruga i jedna bitnica topničkog sklopa PTS. Te su snage kamionima i pješice krenule iz Virja, Šemovaca i Rakitnice u Bjelovar i tamo se 10. kolovoza spojile s 1. kozačkom donskom pukovnijom te

¹³⁵ Građa, 10, 616.

¹³⁶ Građa, 10, 586.

¹³⁷ Građa, 10, 701.

¹³⁸ Građa, 10, 736 - 737.

¹³⁹ Građa, 10, 863.

¹⁴⁰ Z. Dizdar, Pregled razvitka NOP-a u Podravini 1944. godine, Podravski zbornik, Koprivnica 1944., 20.

krenule u daljnje borbe. Nakon povratka u Virje poslije 21. kolovoza skupina Nališ je rasformirana.¹⁴¹ Dio ljudi koje su mobilizirali ustaše, navodno 600 ljudi s područja Virja i Đurđevca, zatvoren je u Đurđevcu u napuštenim kućama uz čuvanje stražara, no prilikom njihova prikupljanja mnogi su uspjeli pobjeći. U Virju su, prema izvješću od 26. rujna 1944., ustaše ljude prisiljavale na mobilizaciju tako da su uhićeni članovi njihovih obitelji i odvedene u Đurđevac. Tako je izvršen pritisak na 18 obitelji iz Virja.¹⁴²

U ratnim operacijama 11. i 12. listopada 1944. partizanske postrojbe osvojile su Virje,¹⁴³ a snage NDH su izgubile »svu svoju opremu i naoružanje«. U ruke partizana pala su »sva motorna vozila i cjelokupno teško naoružanje«. Napad na Virje izvela je 33. divizija.¹⁴⁴ Tako je istočni dio Podravine, sve do Koprivnice, bio pod partizanskom kontrolom, a u Đurđevcu je 18. studenoga 1944. formirana Podravska brigada »Mihovil Pavlek Miškina« koja je ušla u sastav 32. divizije.¹⁴⁵ No nije se sve u borbama za Virje odvijalo glatko jer je cijeli štab jedne od partizanskih postrojbi bio ukoren »zbog slabog držanja u borbama i velikih gubitaka što ih je imao u napadu na uporište Virje.«¹⁴⁶ Vojni sud Komande bjelovarskog područja je tijekom rujna i listopada 1944. organizirao suđenja pa su optuženi Virovci: ustaša Josip Horvat na 5 godina prisilnog rada i 1 godinu gubitka građanskih prava, ustaški špijun Stjepan Petrićec na smrt, pripadnik Bijele garde Djuro Čorba na smrt, ustaša i bjelogardist Emil Zorović na smrt te ustaški doušnik Franjo Markov na smrt. Iz Hampovice je ustaša Fabijan Mesarov osuđen na 3 godine prisilnog rada i 5 godina gubitka časnih prava te ustaška doušnica Mara Mesarov na 6 mjeseci prisilnog rada i 1 godinu gubitka časnih prava. U rujnu 1944. vojnom sudu je predan Luka Burlić iz Hampovice radi krivotvorenja potvrda te je osuđen na 5 godina prisilnog rada uz trajan gubitak časnih prava. Krajem listopada 1944. partizanskom vojnom sudu su upućeni: Klara Nikaša, Marko Peršinović, Franjo Horvat, Petar Haljinka i Antun Ščevbek, svi iz Virja. U studenome 1944. sudu su predani Virovci milicionar Dragutin Carević zbog suradnje s neprijateljem koji je osuđen na 1 godinu prisilnog rada i 3 godine gubitka časnih prava te Petar Joos zbog osnivanja Bijele garde i suradnje s ustašama i gestapovcima. On je osuđen na smrtnu kaznu.¹⁴⁷ Također je Ivan Horvat iz Virje naveden kao »sumnjiv i dezenter« te 10. studenoga 1944. upućen III. sektoru OZNA-e.¹⁴⁸

Nakon uspostave partizanske kontrole u selima počela je masovna mobilizacija. Odaziv je bio relativno slab, a nemali broj bjegunaca pred mobilizacijom bio je u Virju. Kotarski komitet KPH Đurđevca u izvješćaju od 3. studenoga 1944. spominje da je početno oduševljenje stanovništva dolaskom partizana zamijenio strah koji su dodatno potpomagali prikriveni ustaški simpatizeri. Oni su u Virju bacali rukom pisane letke u kojima se prijetilo svima koji su surađivali s partizanima. U Šemovcima se govorilo o radu tajne grupe milicije (Bijele garde) s 20 pušaka. Prema podacima od 23. studenoga 1944., u Virju su se od 256 pozvanih odazvala 142 novaka, u Šemovcima se od 98 odazvalo 58, a u Hampovici od 76 pozvanih u partizane su stupila 53 novaka.¹⁴⁹ Po jednoj verziji je između 10. i 20. studenoga 1944. formiran mjesni odbor JNOF-a u Virju,¹⁵⁰ a po drugoj još u ljeto 1944. godine. Predsjednik je bio Franjo

¹⁴¹ Z. Krnić, 33. divizija NOV Jugoslavije, Zagreb 1981., 190., 192.

¹⁴² V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 284., 286.

¹⁴³ Z. Krnić, 33. divizija NOV Jugoslavije, 221.

¹⁴⁴ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 206.

¹⁴⁵ Z. Dizdar, Pregled razvitka NOP-a u Podravini 1944. godine, Podravski zbornik, Koprivnica 1984., 8. U Virju su se nalazili dijelovi 1. bojne V. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga i oko 100 članova Bijele garde. S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 57.

¹⁴⁶ Z. Krnić, 33. divizija NOV Jugoslavije, 229.

¹⁴⁷ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 300 – 302, 304 – 306.

¹⁴⁸ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946., Dokumenti – Zagreb i središnja Hrvatska, Slavonski Brod - Zagreb 2008., 170.

¹⁴⁹ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), 295 – 296.

¹⁵⁰ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 59.

Šoš.¹⁵¹ Dana 5. prosinca 1944. izvidnica štaba brigade »Pavlek Miškina« nalazila se pokraj Rakitnice, a jedna patrola poslana je u Miholjanec gdje je kontrolirala put od Donjih Zdjelica prema Virju.¹⁵²

Nakon što je u Koprivnicu 10. i 11. prosinca 1944. stigla I. njemačka kozačka divizija, zajedno s njemačkim i ustaškim snagama krenula je u napad na partizane i sovjetsku Crvenu armiju koja se također borila u Podravini.¹⁵³ Otprilike u to vrijeme većina nastavnika virovske Građanske škole otišla je zajedno s ravnateljem Grubićem sa zbjegom u Mađarsku.¹⁵⁴ Idućih dana došli su do Virja pa su 13. prosinca 1944. borbe vođene u južnom dijelu Virja, pokraj Starčevog mlina. Partizanima u Virju stigla je pomoć jednog bataljuna. »Po dolasku u Virje bataljon je stupio u borbu s Kozacima na pruži prema Novigradu, ali je on ubrzo bio primoran da se pod borbom povuče na Volarski brijeg (kota 125) sjeveroistočno od Virja«, a da pritom nije uspostavio vezu s jednim drugim bataljonom. »Ovaj se, nakon što su Kozaci zašli u centar Virja povukao sa Strelčevog mlina pod zaštitom mraka u Đurđevac i otud uspostavio vezu sa štabom brigade u Medvedički.«¹⁵⁵ »Pri napadu Kozaka na Virje partizani su pružili otpor pa je zbog toga na mjesto otvorena topovska vatra i nanesena materijalna šteta. Izgorjelo je nekoliko zgrada: kuća Franje Lauša, Lovre Benkeka, Šimuna Sabolića i štagalj Đure Šklebara, a bilo je i druge štete po selu. Kozaci su se opijali, pljačkali i silovali žene i djevojke. Tada je stradao Franjo Lauš. Tom je prilikom topnički odjel Crvene armije iz Đurđevca zauzeo položaj kod Patrijarkove ciglane i otvorio topovsku paljbu na Virje. To je zaustavilo napredovanje Kozaka, a kasnije se povukao pod zaštitom mraka u Đurđevac.«¹⁵⁶

Dok su Kozaci vraćali u Virje, prema svjedočanstvu Mire Kolar-Dimitrijević, »očevi i djedovi Kolodvorske ulice zazidali su u izdvojenu podrumsku prostoriju postolara Molnara i nekoliko djevojaka koje su odzidali nakon nekoliko dana, kada se činilo da opet vrijede moralni zakoni, iako je to dakako bilo daleko od istine. Sestru moje kolegice Josipe Z. iz Mitrovice, djevojku od oko 14 godina, Kozaci su uhvatili. Mlađa sestra Josipa se sakrila pod krevetom i tako spasila. Josipina sestra je preživjela silovanja, ali je nakon nekoliko dana počinila samoubojstvo, a obitelj se nikada nije oporavila od tragedije.«¹⁵⁷

Poslije kozačkog zauzimanja Virja i okolice, Zagorska brigada je 16. prosinca 1944. vršila »nasilna izviđanja« Novigrada, Virja i Bjelovara, a dan poslije je izvršila demonstrativni napad na Virje »sa zadatkom iznuravanja i vezivanja neprijatelja« jer je pravi cilj bio osiguranje napada na Kalinovec za koji je bila zadužena 32. divizija. Gubici partizana bili su 2 ranjena, a kod snaga NDH 19 mrtvih.¹⁵⁸ Na taj partizanski napad odnosi se izvještaj Glavnog stožera ministarstva oružanih snaga NDH od 20. prosinca 1944. u kojem piše da su odbijeni partizanski napadi na Virje, Đurđevac i Kalinovec »podpomoguti oklopnim kolima, topničkom i bacačkom vatrom.«¹⁵⁹ Izvješće od 18. prosinca 1944. govori da »neprijatelj hara, pljačka, kolje, siluje, a sve sposobno muško i žensko odvlači sa sobom, u Virju, Đurđevcu, Kalinovcu, a nešto i u Ferdinandovcu. Sve što je učinjeno, pojedinačno ne znamo. Znamo po izvještaju bjegunaca da ne prave razlike... Siluju od reda! Bježe koliko mogu i ustaške žene.«¹⁶⁰ Zagorska brigada je s jednom četom 18. i 19. prosinca 1944. izvršila »demonstrativni napad« na Virje.¹⁶¹ Tada se od postrojbi NDH u ovom dijelu Podravine nalazi 5. hrvatska divizija sastavljena od šest ustaških i

¹⁵¹ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 42.

¹⁵² Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 226.

¹⁵³ V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraču (1941. – 1948.), 307.

¹⁵⁴ D. Podravec, Povijest virovske škole, 85.

¹⁵⁵ S. Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 66.

¹⁵⁶ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 45.

¹⁵⁷ M. Kolar-Dimitrijević, Podravski kaleidoskop, 214.

¹⁵⁸ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 95.

¹⁵⁹ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 321.

¹⁶⁰ Z. Dizdar, Pregled organizacionog stanja i rada NOP-a, te društveno-političkih i vojnih prilika u Podravini uoči i u vrijeme oslobođenja 1945. godine, Podravski zbornik, Koprivnica 1985., 6; V. Šadek, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraču (1941. – 1948.), 307 - 308.

¹⁶¹ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 95, 229.

četiri domobranske bojne snage 5500 - 6000 vojnika na čelu s ustaškim pukovnikom Rafaelom Bobanom, a djelovala je na području Varaždin - Križevci - Bjelovar - Đurđevac - Virje.¹⁶² Kozaci su u raznim ulicama Virja postavili barikade, a oko sela iskopali rovove. Kako je u Virju bilo 1000 vojnika i 3000 konja, veliki problem bio je prehraniti ih pa su Kozaci mještanima oduzimali sve do čega su mogli doći, a to su radili i po drugim selima. Dana 11. veljače 1945. ponovno je uspostavljena željeznička veza od Koprivnice preko Virja do Virovitica, a ta je komunikacija bila prekinuta od 1943. godine.¹⁶³ U Virju su Kozaci ostali do 15. Veljače, kada su otišli prema Virovitici.¹⁶⁴

Život pod Kozacima kojima su upravljali njemački oficiri krajem 1944., prema svjedočanstvu Mire Kolar-Dimitrijević, »bio je vrlo nesiguran jer su i ti njihovi njemački časnici bili povratnici iz ruskih frontova gdje su vidjeli toliko užasa a i sami često bili ranjeni, da su i oni podivljali. To sam spoznala kada su prisili moju majku da za njih organizira svečanu večeru i kada je »glavni« major s monoklom koji se predstavio kao pruski grof i koji je jedno oko izgubio negdje u ledenim prostranstvima Rusije i mene prostrijelio ledenim i procjenjivačkim pogledom da mi se je sledila krv u žilama. No imala sam 11 godina i bila sam samo mršavi štapić obučen u haljinu... Ja sam tijekom te večeri bila manja od miša, gledajući u hladne, vinom zamagljene oči pruskog oficira. Hitlerov rat i nacionalsocijalizam Hitlerovog tipa pretvorio je te ljude, vjerojatno dobro školovane a možda i s dobrim kućnim odgojem, u strojeve za ubijanje koji su izvršavali Hitlerove zapovjedi bez pogovora... Zima 1944./1945. bila je za mene i moju majku strašna. Bila je to zima obilježena hukanjem sjevernih vjetrova, zavijanjem gladnih vukova koji su prelazili Dravu dolazeći iz Karpata i strašnim svakodnevnim događajima kao posljedica kozačko/čerkeskih divljanja...«¹⁶⁵

Svakodnevnicu u Virju i okolici u prvim mjesecima 1945. trebalo bi detaljnije istražiti. Spomenimo da su se članovi Komunističke partije solidno organizirali očekujući povratak u zavičaj i preuzimanje vlasti. Virovska ćelija KPH je 19. veljače 1945. imala deset članova od kojih se šest nalazilo u Moslavini: Stjepan Grgac, Stjepan Antoljak, Klara Kuček, Dragutin Capek, Josip Berta i Mato Barberić. U Mađarskoj su bili: Stjepan Sinković, Đuro Pav, Anđelko Turina i Mirko Peršin. Ćelija Šemovci imala je pet članova u Mađarskoj: Ivan Barberić, Tereza Vlahović, Ana Habek, Bara Kokor i Marija Barberić. Tri člana bila su »na terenu« - Blažena Tkaličanec, Barica Kunić i Slavko Novak, a Tomo Štefekov, Andrija Lončarić, Đuro Posavec i Josip Vlahović upućeni su u narodnooslobodilačku vojsku. Njima treba pridodati članove koji su popisani unutar Kotarskog komiteta KPH Đurđevac: Bolto i Magica Pankarić koji su se nalazili »na terenu«. Dana 21. veljače 1945. popis je dopunjen pa su za Šemovec dodani Đuro Vinković i Martin Vukres, a za Virje Magdica Pankarić, Anđelko Turina, Kata Rupec, Franjo Šoš i Magdica Kolenc.¹⁶⁶ U Virje je 18. ožujka 1945. upućena 10. satnija III. bojne 23. pukovnije 5. Hrvatske divizije da bude tamo posada, a osim osiguranja sela, obavljala je razne zadatke, npr. osiguranje puta Koprivnica - Virje - Rakitnica od 28. do 31. ožujka.¹⁶⁷

U travnju 1945., prema svjedočanstvu Mire Kolar-Dimitrijević, »bilo je najgore. Jedni su se povlačili, pa se opet vraćali, a drugi su oslobodili pojedine dijelove, pa opet s tog područja nestali na nekoliko sati. U vremenu interregnuma selo je djelovalo gotovo izumrlo. Pucnjava pa tišina. Trebalo je dosta vremena da ulica ponovno postane komunikacija za domaće ljude i da psi opet obavljaju svoju lajačku dužnost... Sjećam se odlično tog vremena prijelaza. Pucnjava obično ne bi prestajala, pa smo se naviknuli uz nju i spavati. Nije nam smetalo ni brujanje savezničkih aviona. Danima se čula tutnjava Staljinovih orgulja, koje su iz više cijevi istovremeno ispaljivale granate, pa su ti zvukovi izazivali strah jer to nije bila pucnjava, to je bila grmljavina koja je lomila živce... Srećom pa je Virje izbjeglo bliski

¹⁶² Z. Dizdar, Pregled organizacionog stanja i rada NOP-a, te društveno-političkih i vojnih prilika u Podravini uoči i u vrijeme oslobođenja 1945. godine, 6.

¹⁶³ M. Matišin, Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi, 46.

¹⁶⁴ Isto, 45 - 46.

¹⁶⁵ M. Kolar-Dimitrijević, Podravski kaleidoskop, 215 - 217.

¹⁶⁶ Z. Dizdar, Pregled organizacionog stanja i rada NOP-a, te društveno-političkih i vojnih prilika u Podravini uoči i u vrijeme oslobođenja 1945. godine, 7- 9.

¹⁶⁷ Trideset druga divizija (zbornik dokumenata), 327, 330.

susret s kaćušama, jer su kroz Podravinu prošle slavonske i srijemske oslobodilačke brigade, pa Rusi nisu došli u virovsku Podravinu. Srećom. Jer da smo poslije Kozaka i Čerkeza morali preživjeti još i prave Ruse tko zna što bi od Virja i njegovih stanovnika uopće ostalo.«¹⁶⁸ Župna spomenica bilježi da su »Kozaci i Čerkezi« pri povlačenju iz Virja načinili »mnogo štete pljačkom, paležom, a bilo je i žrtava u stanovnicima.«¹⁶⁹

Pri povlačenju njemačko-kozačkih snaga put ih je danima vodio kroz Virje, a nakon prolaska posljednjeg vlaka 2. svibnja 1945., porušili su željezničku prugu te mostove na Zdelji i Hotovi.¹⁷⁰ Dana 3. svibnja 1945. snage 51. divizije Jugoslavenske armije zauzele su Virje.¹⁷¹ Pripadnici 36. divizije istog su dana preuzeli kontrolu nad Šemovcima, a dan poslije, 4. Svibnja, nad Miholjancem i Donjim Zdelicama. Istoga dana je 12. divizija ušla u Hampovicu i Rakitnicu.¹⁷² Time je završen Drugi svjetski rat na virovskom području¹⁷³ s velikim brojem žrtava koje su poznate poimence¹⁷⁴ iako još postoji prostor za dopune¹⁷⁵ te znatnom materijalnom štetom.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Članak donosi pokušaj rekonstrukcije kronologije zbivanja na područjima nekadašnjih općina Virje i Šemovci. Nakon uspostave Nezavisne države Hrvatske (NDH), ustaška je vlast u općinama Virje i Šemovci organizirala uhićenje Židova i Roma koji su ubrzo stradali, a obitelji srpske nacionalnosti bile su primorane napustiti Virje. Ustaše su vršile pritisak i na hrvatsko stanovništvo koje se nije slagalo s njihovim nasilnim metodama, što je članovima i simpatizerima do tada marginalne Komunističke partije olakšalo organizaciju otpora putem partizanskih postrojbi, koje su početkom 1942. u okolici Virja imale prvi manji oružani okršaj s predstavnicima režima NDH. Tijekom cijelog rata dio stanovništva bio je novačen u regularne postrojbe domobrana pa su mladići bili raspoređivani u domobranske postrojbe udaljene od Virja. Iako nekada iznimno jak, HSS se raslojio – najveći dio njegova članstva i simpatizera se pasivizirao, pojedinci su se približili ustaškom režimu, dok se dio pristaša pred kraj rata priključio narodnoj miliciji (Bijeloj gardi) u Virju, odnosno odabrao pristupanje antifašističkom pokretu ulaskom u partizanske postrojbe ili civilne organe tzv. narodne vlasti, koji su u Virju počeli djelovati početkom proljeća 1943. godine. Kako bi pridobile lokalno stanovništvo, vlasti NDH podržale su inicijativu da se iz dijela općine Virje izdvoji područje Virovskih Konaka gdje je 1943. formirana općina Novo Virje, čime je odvojen dotadašnji dio općine Virje oko rijeke Drave. Kada su partizani ojačali, poduzimali su više aktivnosti u bilogorskim selima i nekoliko su puta napadali željezničku prugu ili poduzimali razne aktivnosti u Virju. Početkom studenoga 1943. godine Virje i Šemovci s okolicom postaju dio velikog partizanskog teritorija. Iako je taj teritorij znatno smanjen u veljači 1944., partizani su nastavili kontrolirati Virje i okolicu do svibnja 1944., kada je vraćena vlast NDH. Partizani su iznova

¹⁶⁸ M. Kolar-Dimitrijević, *Podravski kaleidoskop*, 220.

¹⁶⁹ Župni ured Virje, *Spomenica župe Virje*, rukopis, 205.

¹⁷⁰ M. Matišin, *Virje i Virovci u narodnooslobodilačkoj borbi*, 46.

¹⁷¹ S. Velagić, *Kronologija događaja na području općine Đurđevac*, 112.

¹⁷² Z. Dizdar, *Pregled organizacionog stanja i rada NOP-a, te društveno-političkih i vojnih prilika u Podravini uoči i u vrijeme oslobođenja 1945. godine*, 22.

¹⁷³ Vrlo detaljno o borbama 3. i 4. svibnja 1945. u: S. Velagić, *Završne operacije za oslobođenje srednje i gornje Podravine*, *Podravski zbornik 1985.*, 38 - 30.

¹⁷⁴ *Popis žrtava Drugog svjetskog rata za Virje i Šemovce* objavljen je u knjizi G. Kuzmić, *Spomenica župe Virje. Virje u dvadesetom stoljeću*, Virje 1999., 133 - 145.

¹⁷⁵ Dodajmo k tome da su u koncentracijskom logoru Jasenovac ubijeni Židovi rođeni u Virju: Mijo Braun (1900.), Regina Braun (1921.), Frida Drucker (1883.), Katica Fuhrmann (1891.), Regina Kern (1921.), Rudolf Kern (1927.), Milan Kovač (1897.), Aleksandar Pollak (1894.), Feliks Pollak (1891.) i Otto Virjanić (1898.). Samo jednoj Romkinji ubijenoj u koncentracijskom logoru Jasenovac, a rođenoj u Virju znamo ime. Bila je to Kata Đurđević, rođena 1907., a ubijena 1942. <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> pristup ostvaren 30. 8. 2022.

zauzeli Virje početkom listopada 1944. i zadržali se do drugog tjedna prosinca te godine, kada su Virje i okolicu okupirali Kozaci koji su sustavno terorizirali stanovništvo do kraja rata.

SUMMARY

After the chaotic retreat of the Royal Yugoslav Army, German troops entered Virje on April 9, 1941. A small group of Ustashas (Croatian fascist and ultranationalist organization) operated there, which received weapons and in the following days began organizing the government of the Independent State of Croatia (NDH) and spreading its influence through terror, thus becoming a marginal dominant force. The Ustashas organized the arrest of Jews and Roma people, and their suffering soon followed. Also, families of Serbian nationality were forced to leave Virje. The Ustashas also put pressure on the Croatian population that did not agree with their violent methods, which made it easier for the members and sympathizers of the until then marginal Communist Party to organize resistance through partisan units, which in the area of today's Virje municipality had the first small armed clash with representatives of the NDH regime. Throughout the war, part of the population was recruited into regular Home Guard units, so the young men were assigned to Home Guard units far from Virje. The once extremely strong HSS political party (Croatian Peasant Party) became stratified - most of its membership and sympathizers became passive, individuals became closer to the Ustasha regime, while some supporters joined the people's militia (White Guard) in Virje toward the end of the war, that is, chose to join the anti-fascist movement by joining partisan units or civil organs of the so-called people's authorities which started operating in Virje at the beginning of the spring of 1943. In order to win over the local population, the NDH authorities supported the initiative to separate the area of Virovski Konaki from one part of the municipality of Virje, where the municipality of Novo Virje was formed in 1943. When the partisans got stronger, they undertook more activities in the Bilogora villages and repeatedly attacked the railway line or initiated various activities in Virje. At the beginning of November 1943, Virje and Šemovci and the surrounding area became part of a large partisan territory. Even though this territory was significantly reduced in February 1944, the partisans continued to control the area of Virje and its surroundings until May 1944, when the power was brought back to the Independent State of Croatia (NDH). Partisans occupied Virje again at the beginning of October 1944 and stayed until the second week of December of the same year. Virje and its surroundings were then occupied by Cossacks who systematically terrorized the population until the end, which was recorded on May 4, 1945.